

Akran Zorbalığına İlişkin Eğitimci Görüşleri: Bursa Mustafakemalpaşa Ortaokul Yöneticileri ve Öğretmenleri Örneği¹

Ecem MUSLU
Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı,
ecemilemuslu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9797-5618

Makale Başvuru Tarihi : 10.11.2023
Makale Kabul Tarihi : 12.12.2023
Makale Yayın Tarihi : 31.12.2023
Makale Türü : Araştırma Makalesi
DOI: 10.5281/zenodo.10431079

Özet

Anahtar Kelimeler:

Akran Zorbalığı,
Öğrenci,
Öğretmen,
Okul Yöneticisi,
Ortaokul

Araştırmanın konusu, Bursa İli Mustafakemalpaşa İlçesinde görev yapan ortaokul yöneticileri ve bu okullarda görev yapan öğretmenler örneğinde akran zorbalığına ilişkin eğitimci görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Yapılan bu çalışmada, ortaokullarda çalışan yönetici ve öğretmenlerin okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerinin neler olduğu, bu konuda hangi önlemlerin alınması gerektiği ve muhataplarının nasıl bilinçlendirilmesi gerektiğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın örnekleme belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubu belirlenirken ortaokullarda çalışan müdür ve öğretmenler seçilmiştir. Çalışma grubuna ulaşılırken kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya 6 öğretmen ve 6 yönetici dâhil edilerek hem öğretmen açısından hem de yönetici açısından zorbalık hakkında görüşler incelenmiştir. Verilerin analizi sırasında tematik analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hem yöneticiler hem de öğretmenler açısından iki farklı tema elde edilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, öğretmenlerin ve yöneticilerin benzer görüşlere sahip olduğu, fakat öğretmenlerin akran zorbalığına daha fazla bireysel müdahale ettiği görülmüştür.

Educators' Views on Peer Bullying: The Example of Secondary School Administrators and Teachers in Bursa Mustafakemalpaşa

Abstract

Keywords:

Peer Bullying,
Student,
Teacher,
School
Administrator,
Secondary School,

The subject of the research is to reveal educators' opinions on peer bullying in the sample of secondary school administrators and teachers working in these schools in Mustafakemalpaşa District of Bursa Province. This research aims to determine the opinions of administrators and teachers working in secondary schools about the reasons for peer bullying in schools, what precautions should be taken in this regard, and how their interlocutors should be made aware. Qualitative research methods were used in carrying out the research. Purposeful sampling method was used when determining the sample of the study. While determining the sample group, principals and teachers working in secondary schools were selected. Snowball sampling method was used to reach the study group. By including 6 teachers and 6 administrators in the study, opinions about bullying were examined from both the teacher's and the administrator's perspective. Thematic analysis was used during data analysis. As a result of the research, two different themes were obtained for both administrators and teachers. When evaluated in this context, it was seen that teachers and administrators had similar views, but teachers intervened more individually in peer bullying.

¹ Bu makale 13-17 Kasım 2023 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "4. Ulusal Eğitimde Dönüşüm Forumu (UEDFOR)" etkinliğinde sözlü sunum yapılan "Ortaokul Yöneticisi ve Öğretmenlerinin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşleri" adlı çalışmanın geliştirilmiş ve güncellenmiş tam metnidir.

GİRİŞ

Zorbalık, toplumsal yaşamda ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyecek kadar eski ve tamamen ortadan kaldırılamayacak kadar da toplumsal yaşamının bir parçası olmuş olumsuz nitelikli bir eylemdir. Yalın bir ifade ile bir kimsenin bilinçli ve kasıtlı bir şekilde başkasını rahatsız etmesi, onu huzursuz etmesi ya da ona zarar vermesi şeklinde ifade edilebilecek olan zorbalık, toplumun hemen her kesiminde görülebilen bir davranıştır. Aynı yaş grubu, ortak geçmiş ve eşdeğer statüde yer alan kişiler olarak ifade edilebilecek olan “*akran*” kavramı bu davranışı belirli bir sosyal grup ile çevreleme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda en yalın haliyle akran zorbalığı, aynı yaş grubunda olan ve birçok ortak özelliklere ve/veya statüye/benzerliğe sahip olan kişilerin benzer özellikteki diğer kişileri rahatsız etmesi ve/veya zarar vermesi şeklinde tanımlanabilir.

Akran zorbalığı, sosyal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi eğitim hayatında da var olan bir davranıştır. Dolayısıyla akran zorbalığı, okul öncesi eğitimden ortaöğretime kadar tüm eğitim kademelerde görülebilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin %10-20 arasında olduğu tespit edilmiştir (Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005). Ayrıca hem “*kurban*” hem de “*zorba*” olan öğrencilerin toplam sayısı, sadece “*kurban*” ya da sadece “*zorba*” olan öğrencilere göre daha azdır. 2018 PISA verilerine göre Türkiye’deki öğrencilerin %24’ünün en az “*ayda bir defa*” zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmiştir. Okul dönemi çocuklarında akran zorbalığının görülme sıklığının fazla olması, okullarda çalışan öğretmenlere ve yöneticilere bazı sorumluluklar ve görevler yüklemektedir. Çünkü okullarda görülen akran zorbalığının kaynağı bazen öğrencilerden, bazen öğretmenlerden, bazen de okul idaresinden veya toplumdan kaynaklanabilmektedir. Okullarda görülen bu zorbalığın sebepleri ise toplumların yapısının karmaşıklaşmasına, teknolojik gelişmelere, insan ihtiyacının değişmesine, aile yapılarının yozlaşmasına ya da toplumsal bağlardaki zayıflamalara bağlanmaktadır (Aşıcı ve Aslan, 2010). Tüm bu etkenler okul içerisinde saldırganlığın, şiddetin, çete faaliyetlerinin, cinsel tacizin, madde bağımlılığının ve hırsızlığın artmasına neden olabilmektedir. Kanadıkırık Kılıç ve Kılıç (2013) son 30 yılda yapılan araştırmalar ışığında öğrencilerin sağlıklı gelişmesinin olumsuz yönde etkilendiği ve okullarda ciddi oranlarda akran zorbalığı görülmeye başlandığını belirtmişlerdir.

Okul yöneticileri başta olmak üzere, okulda görev yapan rehberlik öğretmenlerinin, branş öğretmenlerinin ve diğer personelin zorbalığa uğrayan çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacakları bir ortam sunmaları gerekmektedir. Ortamın sunulabilmesi de okul personelinin zorbalık davranışlarına yönelik tutumları sayesinde olabilecektir. Okuldaki personelin zorbalığı gelişim ve büyümenin bir parçası şeklinde görmesi, bu davranışların çocuklar arasında görülmesini destekleyebilmektedir. Akran zorbalığının azalması ancak okuldaki tüm personelin mücadele etmesi ile mümkün olabilecektir. Bu sebeple okullarda akran zorbalığıyla mücadele edebilmek için çözüm stratejilerinin uygulanmasının yanında personelin de bu konuda duyarlılığının artırılması gerekmektedir (Pişkin, 2002). Fakat ülke genelinde görülen genel tabloya bakıldığında hem yöneticilerin hem de öğretmenlerin akran zorbalığının farkına varılmasında ya da bu durumda müdahalede bulunulmasında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu sebeple de okullardaki zorbalık davranışlarında artış meydana gelmektedir (Doğan, 2010).

Okullardaki akran zorbalığının azalabilmesi için tüm personelin, öğrencilerin ve ailelerin sürece bir bütün olarak dâhil edilmesi gerekir. Bu konuda öğretmen ve yöneticiler paydaşlar arasında köprü görevi göreceği için bir farkındalık oluşturmaları beklenir. Bununla birlikte bu farkındalığı, diğer personele ve meslektaşlarına örnek teşkil edecek etkili ve bilinçli bir aksiyona/eyleme çevirmeleri gerekmektedir. Bunun için de öğretmen ve yöneticilerin akran zorbalığı ile ilgili olarak donanımlı ve bilgili olmaları zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda öğretmen ve yöneticilerin akran zorbalığı ile ilgili düşünce, bilgi, yetenek vd. donanımlarının değerlendirilmesi ve bunların optimal bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Kaldı ki yönetici ve öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik düşünce, görüş ve yaklaşımlarının bilinmeden “*nasıl?*” ve “*ne yönde?*” bir farkındalık oluşturulması gerektiği hakkında aksiyon almak çok mümkün değildir.

Akran zorbalığı etkileyen muhtelif unsurlar, süreçler, şartlar vd. faktörler bulunmaktadır. Örneğin yaş/dönem faktörü akran zorbalığının türleri ve oranları konusunda bazı değişikliklerin yaşanmasına neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalar ve elde edilen istatistiklerde örnek olarak ergenlik dönemlerinde akran zorbalığının oransal olarak arttığı bilinmektedir. Bu sebeple ergenlik döneminde (öncesi ve sonrası da dâhil) akran zorbalığının azaltılması için alınacak önlemlerde, bu sosyal grup ile etkileşim halinde bulunan öğretmen ve yöneticilerin akran zorbalığı konusundaki tecrübe ve yaklaşımları sorunun tespit ve çözümü açısından oldukça önemli hale gelmektedir.

Öğrencilerin fizyolojik ve psikolojik olarak ergenlik dönemine geçişinin yaşandığı, bununla birlikte de akran zorbalığının bir tarafı olma eğilimlerinin arttığı ilköğretimde çalışan yönetici ve öğretmenlerin görüşlerinin alınması, yapılan bu çalışmanın temel problem durumu olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın konusu, Bursa İli Mustafakemalpaşa İlçesinde görev yapan ortaokul yöneticileri ve bu okullarda görev yapan öğretmenler örneğinde akran zorbalığına ilişkin eğitimci görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Yapılan bu çalışmada, ortaokullarda çalışan yönetici ve öğretmenlerin okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerinin neler olduğu, bu konuda hangi önlemlerin alınması gerektiği ve muhataplarının nasıl bilinçlendirilmesi gerektiğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda akran zorbalığının nedenleri, akran zorbalığına ilişkin alınabilecek önlemler ve bilinçlendirme yöntemlerini incelemek de araştırmanın alt amaçları arasında yer almaktadır. Konunun ele alınmasında öncelikle akran zorbalığı hakkında kısaca bilgi verilecek, sonrasında ise araştırmanın metodolojisine değinilerek elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL AÇIDAN AKRAN ZORBALIĞI

Akran zorbalığı ve eğitim yöneticileri ile öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik görüş ve yaklaşımlarının değerlendirildiği çalışmamızın daha iyi anlaşılabilmesi açısından öncelikle akran zorbalığı kavramının ele alınması yararlı olacaktır. Bu bağlamda akran zorbalığının tanımı, türleri, zorba ve kurbanın özellikleri ile akran zorbalığını etkileyen faktörler üzerinde durmak çalışmamızın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü kavramlar, kendi içeriklerini ortaya koyarken, aynı zamanda sınırlarını ve kapsamalarını da oluşturmaktadırlar.

Akran Zorbalığının Tanımı

Akran zorbalığı, öğrencilerin maruz kaldığı davranışlardan biridir (Yurtal ve Cenkseven, 2007). Zorbalıkta bulunan bireylere “zorba”, zorbalığa uğrayan kişilere ise “kurban” denilmektedir. Akranına baskıda bulunan zorba çocukların kendilerini akranından güçlü ve büyük hissetmeleri akran zorbalığına neden olmaktadır. Ayrıca zorba kişilerin, kurban kişiler üzerinde baskı uygulamayı bir çözüm yolu olarak görmeleri ve kurbanın şiddet davranışlarını hak ettiğini düşünmeleri de diğer akran zorbalığı nedenleri arasındadır (Genç, 2007).

Akran zorbalığının yaşanması durumunda akranların birbirlerine karşı olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Saldırıcılık, baskılama, manipüle etme vd. birçok olumsuz etki bu süreçte ortaya çıkabilmektedir. Bu kapsamda en şiddetli olumsuz etki saldırıcılıktır. Saldırıcılık, fiziksel ve sözel şekilde farklı zamanlarda ve farklı ortamlarda ortaya çıkan, genelde tekrarlama özelliğine sahip bir baskın güçtür (Tani vd., 2003). Baskılama ise kişilerin özgürlüklerini ortadan kaldırmaya, onları istek ve iradelerinin dışında davranmaya zorlayan bir eylemdir. Manipüle etme davranışı da zorba kimselerin menfaatlerine yönelik kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını kendilerine hissettirmeden değiştirmeyi amaçlayan davranışlardır. Baskılamada bir alenilik göze çarparken, manipüle etmede ise gizli bir yönlendirme durumu söz konusudur. Ancak davranış türü ne olursa olsun, bu davranışın kurban üzerindeki etkisi ne boyutta olursa olsun hepsinin sonucu “akran zorbalığı” kapsamında değerlendirilmektedir.

Akran zorbalığı; bir akranın veya akran grubunun, bir kurban çocuğa ya da bir grup kurban akrana belirli aralıklarla düzenli olarak olumsuz davranışlar uygulamasıdır (Güvenir, 2004). Yine akran zorbalığı; kurbanın kendini koruyamadığı, zorba davranışı engelleyemediği (Schuster, 1999) ve süreklilik içinde olan şiddettir

(Roland, 2002). Akran zorbalığının, zorbanın kendi isteklerinin yapılması için kurbanı; saldırgan, sözel, psikolojik veya fiziksel olarak kaba güç göstermesi olarak tanımlanması da mümkündür (Besag, 1989). Akran zorbalığı devam ettiği sürece kurban çocuk için büyük tehlikeler ve olumsuzluklar yaşanabilmesi söz konusudur (Whitted vd., 2005). Bu tehlikelerin ortadan kaldırılabilmesi için mevcut zorbalığın ortadan kaldırılması, hatta daha ortaya çıkmadan önlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda akran zorbalığının tanımlanmasına koşut olarak türleri ve bu türlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda genel bilgilerin ortaya konması konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Akran Zorbalığının Türleri

Akran zorbalığı fiziksel olarak zarar vermekle kalmaz aynı zamanda kurbanın duygularına, özsaygısına ve güven hissine sözcüklerle ya da davranışlarla zarar vermektedir (Yurtal, 2006). Kişiler üzerindeki fiziksel ve psikolojik olumsuzlukları önemli olduğu için giderilmesi, minimum olumsuzluk seviyesinde tutulması ve hatta mümkünse daha hiç ortaya çıkmadan önlenmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda da akran zorbalığının kapsamının, ortaya çıkma hallerinin, nedenlerinin, belirtilerinin, olumsuz etkilerinin ve çözüm önerilerinin ideal bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda da akran zorbalığını kendi içinde türlere ayırarak, her birisinin kendi iç dinamiklerine göre ayrı ayrı değerlendirilmesi daha yararlı olacaktır.

Akran zorbalığı alan yazında pek çok türe ayrılmıştır. Araştırmacılar, zorbalığın ortaya çıkış şekli başta olmak üzere muhtelif özelliklerine göre akran zorbalığını kendi içinde farklı alt türlere ayırmışlardır. Zorbalık türleri farklı şekillerde bir araya getirilerek akran zorbalığı (Şirvanlı Özen, 2006) siber zorbalık, fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve cinsel zorbalık şeklinde başlıklar altında gruplanmıştır. Fiziksel zorbalığın altında kurbanı ve eşyalara zarar verme, sözel zorbalıkta ise kurbanı dışlama, duygusal olarak yıpratmadan söz edebiliriz. Başlıca zorbalık türleri şunlardır;

- **Fiziksel Zorbalık:** Zorbalık yapan çocukların kurbanı fiziksel olarak zarar vermesidir. Fiziksel zorbalık rahatlıkla gözlemlenebilir davranışlardır. Zorbanın yaşı ve gücü arttıkça kurbanı daha fazla zarar vermektedir. Fiziksel zorbalıkta bulunan zorba tokat atma, ısırma, dürtme, boğazını sıkma, çekme, sıkma, çimdikleme, itme, yumruklama, tırmıklama, dövme, tükürme ve saçını çekme davranışları sergilenmektedir (Kapıcı, 2004; Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Pişkin, 2002). Ayrıca eşyalara zarar vermek de fiziksel zorbalık türlerinden biridir.
- **Sözel Zorbalık:** Aşağılayıcı - alaycı sözler söyleme, lakap takma, ırkçı ifadeler, dedikodu çıkarma, cinsel içerikli sözler söyleme, sataşma, tehdit, küçümseme, acımasızca eleştirme, hakkında yalan sözler söyleme, rahatsız edici jest ve mimikler, dalga geçme ile incitici sözleri kapsamaktadır (Kapıcı, 2004; Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Pişkin, 2002). Smith ve Sharp (1994) sözel zorbalığı kurbanın arkasından yaşanmamış olayları yaşanmış gibi anlatarak kurbanı dışlama, yalnızlaştırma şeklinde de ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. (akt. Yurtal ve Cenkseven, 2007). Sözel zorbalık yaygın olarak karşılaşılan bir durum olmakla birlikte fark edilmesi oldukça zor bir zorbalık davranışıdır. Kurbanın onurunu kırarak küçük düşürmektedir. Zorba için bu davranışı gerçekleştirmek çok kolayken kurban için çok ağır ve dayanması çok zor olabilmektedir. Sözel zorbalık eylemleri devam ettikçe kurban üzerindeki olumsuz etkileri de büyümektedir (Olweus, 1993; Coloroso, 2003; Macklem, 2003).
- **Siber Zorbalık:** Son yıllarda daha çok karşılaştığımız bir zorbalık türü olarak öne çıkmaktadır. Ayas ve Horzum (2010); Eroğlu (2011); Özdemir ve Akar (2011) teknolojinin hız kazandığı bu dönemin ve kullanma sıklığının artışının yeni bir zorbalık türü olarak siber zorbalığı eklediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda artık günümüzde akran zorbalığına maruz kalmak için akran ve kurbanın fiziksel olarak bir araya gelmesine gerek kalmadığı söylenebilir. Teknolojinin amacının dışında kullanılması ise siber zorbalığı meydana getirebilmektedir (Çivilidağ ve Cooper, 2013; Kocatürk, 2014). Arıcak (2009) siber zorbalığı kurbanı zarar vermek amacıyla teknolojik aletleri kullanarak sistematik ve kasıtlı bir şekilde

rahatsız edici davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Zorba, mevcut eylemini ilk başlarda şaka amaçlı veya eğlenmek için yaptığını düşünse de bu davranışı zamanla kurban üzerinde büyük etkiler yaratmaktadır (Baştürk Akca vd., 2014). Sadece şaka amacıyla atılan mesajlar ve paylaşılan içerikler siber zorbalığın oluşmasına sebep olabilmektedir. Olweus (2012) siber zorbalığın, cep telefonu ve internet kullanımı ile yapıldığını bildirmektedir. Öğrenciler açısından teknolojinin ilerlemesi, teknolojiye kolaylıkla erişebilmeleri okullarda zorbalık davranışları meydana getirmektedir (Ayas ve Horzum, 2010; Eroğlu 2011). Siber zorbalıkta zorba ve kurban arasında fiziksel bir temas bulunmaz. Ancak, kurbanın maruz kaldığı zorbalık davranışı, sahip olduğu duygu, düşünce ve davranışlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Çünkü kurbanın güven duygusu, korku, utanç ve kaygıları yoğun olabilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2005). Shariff (2005)'e göre siber zorbalıkta zorbalık yapanın kimlik bilgilerinin gizli kalması, kurbanın onu tanımasını engeller. Bu durumda kimlikleri gizli olduğundan tekrarlanma olanağı yüksektir. Kimliğinin ortaya çıkmayacağından emin olduğu ölçüde zorbalığını sürdürme eğilimine sahiptir. Ayrıca cinsel istismar sanal ortamda daha yaygındır (Peker vd., 2012). Batmaz ve Ayas (2013) da rahatsız edici, tehdit ve korkutucu mesajlar yollama, kişinin özel resimlerini ve videolarını yayınlamanın, kişisel verilerini paylaşmanın siber zorbalığa örnek olarak verilebileceğini ifade etmiştir. Sanal zorbalığın diğer zorbalıklardan temel farkı teknoloji aracılığıyla gerçekleşmesi ve zorbanın kurbanı her an büyük bir çaba sarf etmeksizin ulaşılabilir olmasıdır. Kurbanın sürekli olarak zorbalık davranışına maruz kalacağını düşünmesi birçok olumsuz sonuç meydana getirmektedir (Ayas ve Horzum, 2010). Eroğlu ve Güler (2015) de siber zorbalığın kurbanın sosyal hayatı, akademik başarısı ve duygu durumunu etkileyeceğini bildirmektedir. Tepe ve Ergüney (2023), öğrencilerin internet ortamlarında daha çok vakit geçirmesinin onların zorbalık ile ilgili çeşitli durumlarla daha çok karşılaşmasına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Siber zorbalık sadece sınırlı bir ortamda değil sürekli her ortamda devam edebilmektedir. Örneğin bir çocuk okulda, okul dışındaki hayatında, evinde, yolculuk yaparken kısacası teknolojiye erişebildiği her ortamda zorbalığa maruz kalabilmektedir.

- **Cinsel Zorbalık:** Zorbanın kurbanı fiziksel temasta bulunması, rahatsız edici cinsel sözler söylemesi, taciz (Aşıcı ve Aslan, 2010; Kapıcı, 2004; Kepenekçi ve Çınkır, 2003), imalı konuşma, zorlama, sarkıntılık, çevreye söylenti yayma ve tecavüz cinsel zorbalık davranışlarıdır (Aşıcı ve Aslan, 2010; Kapıcı, 2004; Kepenekçi ve Çınkır, 2003). Ayrıca cinsel zorbalık, teknolojik araçlar kullanarak mesaj, ses ve görüntü yayınlanması ile de gerçekleştirilebilir (Shore, 2006). Diğer zorbalık türleriyle kıyaslandığında cinsel zorbalığın kurban üzerinde daha büyük olumsuz etkilere neden olma ihtimali bulunmaktadır. Diğer zorbalık türlerinde de olduğu gibi cinsel zorbalığın da aile ve eğitimciler tarafından hiç üstünde durulmayan, fark edilmeyen çeşitli yollarla gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır.

Zorba Çocuğun Özellikleri

Saldırgan davranışlar sergileyenler zorba olarak ifade edilmektedir. Zorba çocuk, akranlarının arasından belirledikleri bir kurban veya kurban grubuna düzenli olarak zorbalık uygulamaktadır (Pellegrini, 1998). Zorbalık davranışlarında bulunan çocuklar ileriki dönemlerinde daha çok şiddet içeren davranışlar sergileyebilmektedir (Garrity vd., 1997). Zorbalığın gittikçe artan bir ivmesi olduğundan söz edebiliriz. Fakat Olweus (1993) zorba çocukların özgüvenlerinin yüksek olduğunu ve algılarının açık olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle zorbalık yapan çocuk kendini güçlü görmektedir ve aynı zamanda kazanacağı çatışmalara girerek karşı tarafı zor durumda bırakmaktadır. Bu kişiler acıma duygusundan yoksundurlar (Bitney ve Title, 1997). Zorba çocuk, çevresine kendisinin güçlü olduğunun izlenimini verir. Bu kişiler çevresindeki akranlarına bilerek ve isteyerek zarar vermektedirler. Zorba kimselerin kendisine olan saygısı yüksek düzeyde iken, kaygı düzeyleri düşük seviyededir (Çetinkaya vd., 2009). Bununla birlikte zorba çocuklar, genellikle empati duygusundan mahrumdurlar (Gökler, 2009; Kartal ve Bilgin, 2007). Bu kişiler zorbalığa maruz bıraktığı kurbanın zorbalığı hak ettiğini düşünmektedirler. Zorba çocuklar genelde tatminsizlik yaşamaz ve kendilerini becerikli görürler. Bu kişiler kendilerini başarılı görürler ve sert olduklarına inanırlar (Öger vd., 2005).

Kurban Çocuğun Özellikleri

Zorbalığa mazur kalan kişilere “*kurban*” denilmektedir. Kurbanın karamsarlık ve kaygı duygusu yüksek düzeydeyken, özgüvenleri düşük düzeydedir. Kurbanlar kendilerini yalnız ve güvensiz bir ortamda hissederler (Boivin vd., 1995). Zorbalığa maruz kalan kurbanlar, genellikle karşılaştıkları zorbalığı ifade etme eğiliminde olmazlar. Bunun yerine okula gitmeye yönelik isteksizlik duyma, okuldan kaçma ve sürekli bahane üretme gibi davranışları sergilerler (Forero vd., 1999; Sharp, 1995). Kurban çocuk, ev hayatından hoşnut olan ailesi ile birlikte olmaktan zevk alan çocuktur. Bu çocuklar çoğunlukla utanma, pasiflik, kaygılı olma, itaatkârlık, çekingenlik vb. davranışlar sergilemektedirler. Söz konusu durum nedeniyle de içedönük bir karakter eğiliminde olurlar. Fiziksel olarak ise genelde acıya dayanıksızdırlar. Yine genellikle zorbalardan fiziksel olarak ufak ve çelimsizdirler. Kurban çocukların aileleri genellikle korumacı ebeveyn olurlar (Öger vd., 2005).

Zorbalığa maruz kalan kurbanın, yaşadıklarını çevresinden saklama olasılığı yüksektir. Bu kişiler, yaşadıklarını yakınlarına anlatmaktan kaçınırlar. Ancak kurbanlar, yaşadığı duyguları saklayamazlar. Akran zorbalığı durumunda kurbanın ailesi veya yakınları kurbanda olumsuz bir durum olduğunu hissederler. Zorbalığa maruz kalan çocukta çevreye uyumsuzluk, karamsarlık, başarısızlık ve depresyon kaçınılmazdır (Crick ve Grotpeter, 1996; Kochenderfer ve Ladd, 1996; Slee, 1995). Kurbanlar genellikle sakin, çevreye duyarlı ve algıları açık çocuklardır. Kurbanları iki gruba ayırmak gerekir. Bunlar pasif ve tahrik edici kurbanlardır. Pasif kurbanlar, çevreyle ilişkileri, iletişim yetenekleri ve özgüvenleri düşük kişilerdir. Bu kimseler güçsüz, içedönük, sessiz, ürkek, çekingen ve sakin bireylerdir. Tahrik edici kurbanlar ise karşı tarafı harekete geçirecek, kıskırtacak davranışlar sergileyen ve muhalif özellikte bireylerdir (Olweus, 1993). Kurban olan çocuk, uzun süre zorbalığa maruz kalmayı sürdürebilmektedir. Hatta zorbalığa uğradığı için kendini suçlayabilmektedir. Bu kişiler çoğu zaman zorbalığa maruz kalmasının kendisinden kaynaklandığını düşünmektedirler. Kurban çocuklar, kendilerine yardımcı olacak bir arkadaşına ihtiyaç duyarlar. Ancak bu kişiler genellikle böyle bir arkadaş bulamaz ve çoğunlukla yalnız kalırlar (Shaffer, 2001).

Akran Zorbalığını Etkileyen Faktörler

Akran zorbalığı hem kurban hem zorba açısından birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Bu değişkenler, zorbalığın türüne, niteliğine, etki gücüne, yoğunluğuna vd. unsurlarına doğrudan etki etmektedirler. Bu sebeple bu bölümde başlıca etkili olabilecek değişkenlerden bahsedilmiştir.

Yaş

Akran zorbalığında zorba - kurban arasındaki ilişkiye “yaş” faktörünün nasıl etkilediği konusunda birçok çalışma yapılmıştır (Rigby, 2002; Olweus, 1993; Macklem, 2003; Sullivan vd., 2004; Coloroso, 2003). Özellikle yaş gruplarındaki değişimlerin zorbalık türleri ve yoğunluklarına olan etkisi incelenmiştir. Söz konusu çalışmalar ile zorbalıktaki yaşa göre artış ve azalmanın grafikleri oluşturulmaya çalışılmıştır.

McCabe ve Martin (2005), MacKelm (2003), Smith vd. (1999) akran zorbalığı uygulanan kurbanların sayısının ilkokuldan ortaokula doğru gittikçe azaldığını belirtmektedir. Borg (1999), yine ilk ve orta öğretimde eğitim gören öğrencilerin zorbalığa uğrama oranında bir düşüş olduğunu belirtmesinin yanında aynı çalışmasında zorbalıların sayısında bir azalma gözlenmediğini de tespit etmiştir.

Olweus (1994) tarafından yapılan araştırmada çocukların yaşları arttıkça akran zorbalığına maruz kalma oranları düşmekle birlikte zorbalık davranışlarını gerçekleştiren zorbalarda bir azalma saptanmamıştır. Bunun yanı sıra çeşitli çalışmalarda akran zorbalığının anaokulu seviyesine kadar indiği ve çok küçük yaşlarda bile akran zorbalığının yaşanabildiği tespit edilmiştir (Chazan, 1994). Ayrıca akran zorbalığının, okula yeni gelen bir öğrenciye uygulanma durumunun daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Cinsiyet

Yapılan birçok araştırmada erkeklerin kızlara göre daha çok zorba davranışlar sergilediği tespit edilmiştir (Nansel vd., 2001; Banks, 1997). Yine araştırma sonuçlarına göre kızları zorbalığa maruz bırakanların ağırlıklı olarak hem erkek hem de kız olduğu görülmüştür. Erkeklerle ise genelde hemcinslerinin daha çok zorbalık uyguladığı tespit edilmiştir (Melton vd., 1998; Olweus, 1993).

Zorbalığa maruz kalan kişilerin yardım isteme ya da zorbalığa uğradığını dile getirmede cinsiyet açısından farklılık olduğu da gözlemlenmektedir. Bu konuda erkekler daha pasif bir tutum sergilerken, kızların ise daha aktif konumda oldukları görülmüştür. Uygulanan zorbalık davranışlarına bakıldığında kızlar ve erkekler arasında çeşitli farklılıklar bulunduğu da tespit edilmiştir. Erkeklerin daha çok fiziksel zorbalık, kızların ise daha çok sözel zorbalık uyguladıkları saptanmıştır (Smith vd., 2003).

Bu ağırlıklı sonuçların yanı sıra diğer bazı çalışmalarda bu konuda farklı sonuçlara da ulaşılmıştır. Örneğin bu çalışmalara bakıldığında hem kızlara hem de erkeklere yaygın olarak sözel zorbalık uygulandığı; erkeklere daha çok fiziksel zorbalık, kızlara ise cinsel zorbalığın uygulandığı gibi sonuçların ortaya çıktığı da görülmektedir (Olweus, 1993; Nansel vd., 2001). Kızların birbirlerine uyguladıkları en yaygın zorbalık türleri; çevreden dışlama, yok sayma ve görmezden gelme şeklinde ortaya çıkmaktadır (Olweus, 2012).

Aile Tutumları

Akran zorbalığında aile çok önemli bir yere sahiptir. Aileler, çocukları için önemli bir rol model olmaktadır. Ailenin çocuğuna olumsuz davranış stili, aile içinde yaşanan sorunlar ve iletişim problemlerinin akran zorbalığına sebep olduğu tespit edilmiştir (Crawford Brown, 1999; Cummings vd., 2004; Dekovic vd., 2004; Stevens vd., 2002; Sheeber vd., 1997).

Mazefsky ve Farrel'e (2005) göre, çocuğun doğumundan itibaren bakımı ile ilgilenen bireyin çocuğa karşı tutumu çok önemlidir. Çocuğun kendini güvende hissetmemesi, sevgisizlik, şiddet ve ilgisizlik gibi olumsuzluklarla büyüyen çocuğun zorbalık davranışlarına eğilimleri bulunabilmektedir. Aile içinde şiddet uygulanması çocuktaki zorbalığın temellerini oluşturduğu söylenebilir (Bauer vd., 2006).

Aileler çocuklarını eğitmek amacıyla fiziksel veya sözel şiddete başvurmaları halinde, eğittikleri çocukları da bu davranışları içselleştirirler. Onlar da kendilerini ifade etmek, iletişim kurmak ve problem çözmek amacıyla çevrelerine ailesinden gördükleri şiddeti uygulamaktadırlar (Waddell, 2007). Öğrenilmiş bir zorbalık böylelikle sadece zorba öğrencinin ebeveynleri ile sınırlı kalmamakta, çocuğun iletişim ve etkileşim içerisinde bulunduğu diğer kurban çocuklara da etkisini göstermektedir.

Akran zorbalığında ailelerin yapısal özelliklerinin de etkisi bulunmaktadır. Otoriter ailede yetişen çocuklarda zorbalık özelliklerinin arttığı tespit edilmiştir (Baldry ve Farnington, 2000). Korumacı ailelerde yetişen çocukların ise akran zorbalığına maruz kalarak, kurban birey olma olasılıklarının çok daha yüksek oldukları gözlemlenmiştir. Genellikle bu grupta yer alan çocuklar diğerlerine göre çok daha sıklıkla akran zorbalığına maruz kalmaktadır (Haynie vd., 2001). Burada şiddete maruz kalan çocukların şiddet eğilimli olmalarının yanı sıra şiddete karşı duyarsızlaşmalarının da etkisi bulunmaktadır. Aşırı korumacı ebeveynler ile büyüyen çocuklarda ise kendi kendilerini koruyabilme güdülerini ve yeteneklerini daha az geliştirmiştir. Aile ilişkilerinin akran zorbalığı davranışlarına doğrudan etkisinin bir benzeri de ebeveynler arası ilişkiler için de geçerlidir. Ebeveynleri boşanmamış olan çocuklarda zorbalık davranışına karşı aile desteği çok daha ön planda olmaktadır (Spriggs vd., 2007).

Öğretmen Tutumları

Akran zorbalığının öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve uygulanması farklı sosyal ortamlarda gerçekleşebilmektedir. Bu kapsamda zorbalık davranışının okulda öğrenilebilmesi de mümkündür (Kasen vd., 2004; Bauman ve del Rio, 2005). Araştırmalar sonucunda zorbalığın okulda en fazla öğretmen denetiminden nispeten daha uzak olduğu için okul bahçesinde gerçekleştiği belirtilmektedir (Seals ve Young, 2003; Çınkır ve Karaman-Kepenekçi, 2003; Smith ve Shu, 2000; Wolke vd., 2001; Buchanan ve Winzer, 2001). Zorbalığa maruz kalan öğrenciler yaşadıklarını öğretmeni ile paylaşamayabilir. Bunun nedeni öğrencinin içedönük olmasından kaynaklanabileceği gibi öğretmenin ilgisiz davranması ya da ceza vermesinden de kaynaklanabilir (Randel, 2007). Öğretmenin ilgisiz veya sıkı disiplin içinde davranması öğrenciyi kendini ifade etme açısından etkileyecektir. Bu nedenle öğrenci ve öğretmen arasında dengeli bir ilişki sağlanmalıdır. Yavuzer (2011), öğretmenlerin sınıfta olumlu, sıcak, öğrencilerine şiddetten ve zorbalıktan uzak bir okul yaratabileceklerini belirtmektedir. Kallestad ve Olweus (2003), zorbalık karşısında durabilecek kişinin, zorbalık konusunda bilgili ve öğrencilere karşı ilgili bir öğretmen olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin zorbalığın büyük bir problem olduğunun farkına varması ve ilgili davranması, zorbalığı olumsuz etkileyerek zorbalığın azalmasına katkı sağlayacaktır (Kallestad ve Olweus, 2003'den Akt.: Bauman ve Del Rio, 2005). Kurban öğrencilere zorbalık uygulanmasının azaltılmasında ve kurbanın güvende olmasında öğretmen etkinliğinin ve bu konudaki çabaların önemi oldukça fazladır (Walsh, 2005).

AKRAN ZORBANLIĞINDA OKUL YÖNETİMİ VE DİĞER PAYDAŞLAR İLE İLİŞKİLERİ

Okul yöneticisi, liderlik vasıflarına sahip olmalıdır (Akbaşlı, 2018). Okul yöneticisi öğretimi takip etmeli, sınıfları denetlemeli, etkileşim içinde bulunmalı ve çevresinde olup bitenin farkında olmalıdır (Şişman, 2012). Okul yöneticilerinin görevi okul bünyesindeki çalışanların potansiyellerini ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple yönetici motivasyona önem vermelidir (Yılmaz ve Eroğlu, 2008). Yine yönetici yaratıcılığı ortaya çıkarabilmelidir (Erdoğan, 2000).

Okul yöneticilerinin iletişim şekli oldukça önemlidir (Aydın, 2000). Eleştirileri kabul eder, ses tonunu ayarlar ve tartışmadan kaçınır. Okul yöneticisi aldığı kararlara herkesin katılamayacağını bilincindedir (McEwan, 2018). Okul yöneticisi; öğretmenler ile fikir alışverişini yapmalı, yeni fikirlere açık olmalı, iş birliğini önemsemeli ve personeli ile birlikte planlar yapmalıdır (Şişman, 2004). Yine yöneticiler, süreci bir bütün olarak yürütmeli ve alınan kararlara bağlı kalınmasını sağlamalıdır (Bush ve Glover, 2003).

Okul yöneticisi rol modellik yapan, tarafsız davranan, motive eden, adaletli olan ve cesaret veren bireyler olmalıdır. Ayrıca vizyon sahibi olmalı ve ortaya çıkan eksiklikleri gidermek için yollar aramalıdır (Harris vd., 2003). Okul yöneticileri bir diğer görevi, kaynak (*zaman, insan vb.*) sağlamaktır (Şişman, 2012). Kaynakları kullanarak öğretimin kalitesini üst seviyeye çıkarmalı ve öğrenci başarısını yükseltmeyi hedeflemelidir (Çelik, 2000).

Yukarıda belirtilen temel özelliklere ve donanımına sahip olan okul yöneticileri daha başarılı olurlar ve bu başarıları ile okulda başarı odaklı bir atmosfer yaşanmasına katkı sağlarlar. Etkili bir okul yönetimin diğer konularda olduğu gibi zorbalıkla mücadele etme konusunda da stratejik davranmaları beklenir. Bu bağlamda okulda alınması gereken önlemler, yapılması gereken denetimler, hayata geçirilmesi gereken uygulamalar vd. hususlarda çok daha dikkatli ve etkin olurlar. Yine başarılı okul yöneticileri diğer öğretmenler, aileler ve öğrenciler ile kurdukları doğru iletişim ve işbirlikleri ile akran zorbalığı ile başarılı bir şekilde mücadele ederler. Çalışmanın bu kısmında bu ilişkiler ve önemi kısmında genel kapsamlı bilgiler vermek, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte çalışmanın odağı ve kapsamı esas alınarak çerçeve niteliğinde bilgiler sunulmakla yetinilecektir.

Akran Zorbalığında Okul Yönetimi

İnandı ve Yıldız (2014), okullarda zorbalığın engellenmesi için okul yönetimine büyük iş düştüğünü belirtmektedir. Okul yönetimi, yaşanan olayları geniş bir bakış açısıyla değerlendirmeli ve üzerine düşen sorumluluğun bilincinde olarak makul çözüm yolları bulabilmelidir. Okul yönetimi, problemlerin çözümünde bütün okulun iş birliği içinde çalışmalarını sağlamalıdır. Akran zorbalığını en aza indirebilmek için okulda görevlilerin hepsinin zorbalığa karşı koymaları gerekmektedir. Okul görevlilerin akran zorbalığına karşı duyarlılığını arttırmak için çalışmalara önem verilmelidir (Pişkin, 2002). Okuldaki bütün personelin akran zorbalığının olumsuz etkilerinin bilincinde olması gerekir. Aksi bir durum, bu konudaki başarının gerçekleşmesini olumsuz etkileyecektir.

Okul yönetiminin, öğrencileri ile ilgili yaşanan akran zorbalığının farkında olması, önlemek için de okul personeli ve aileler ile birlikte ortak hareket etmesi gerekir (Austin vd., 2012). Okul yönetimi, akran zorbalığı ile mücadelenin paydaşları olan öğrenciler, öğretmenler, idari personel, aileler, uzmanlar ve diğer kurumlar arasında koordinasyonu sağlayan ve bu ilişkileri yöneten merkezi yapıdır. Akran zorbalığı ile ilgili önlemler alma, denetimler yapma, eğitimler düzenleme, iyileştirici/düzeltilici uygulamalar yapma ve diğer faaliyetleri gerçekleştirme okul yönetimlerinin bu kapsamdaki temel görevleridir.

Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra birimlerince okul yönetimlerinden akran zorbalığına yönelik programlar organize etme, aile desteği sağlama, zorbalık farkındalığı kazandırma, kurban destek olma vb. çalışmalar yapması istenebilmektedir (İnandı ve Yıldız, 2014; Kartal, 2008; Kartal ve Bilgin, 2009; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Totan, 2007; Yıldırım, 2012). Okul yöneticilerinin bireysel gayretleri dışında bu gibi merkezi uygulamaların hayata geçirilmesi, konu hakkında genel ve bütüncül bir yaklaşımın ortaya çıkabilmesi açısından çok önemlidir. Sadece okul ile sınırlı olmayan akran zorbalığı, daha genel katılımlı ve kapsamlı çalışmalar ile çok daha etkin bir mücadele boyutu kazanacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bu konuya verilen önem her geçen zaman diliminde daha çok artmaktadır. Bu da söz konusu sorunun çözümü açısından çok önemli bir kazanımdır.

Akran zorbalığında bütüncül yaklaşımın önemi nedeniyle, okulda görev yapan yöneticiler dışındaki personele de çok ciddi görevler düşmektedir. Öğretmenlerin bu konudaki rolü çok fazla olup, önemine binaen ayrı bir alt başlık içinde değerlendirilecektir. Bununla birlikte öğretmenler dışında okulda görev yapan idari personelin ve yardımcı personelin de bu konudaki önemleri göz ardı edilmemelidir. Pişkin (2002), akran zorbalığını önlemek için düzenlenen çalışmalar sonucunda okul personelinin bilinçli olmasıyla, akran zorbalığında bulunan öğrencilerin belirlenmesi ve problemin aydınlatılması açısından çok önemli olduğunu belirtmektedir.

Okul personeli, öğrenciler açısından okul yöneticileri ve öğretmenlere göre daha ikincil bir konuma sahiptirler. Okul içerisindeki tavır ve davranışlarında kısmen daha serbestlik duygusu içinde olurlar. Bu nedenle de idari personelin bu kişilerin gerçek durumları hakkında gözlem yapma imkânları çok daha fazladır. Özellikle yardımcı personelin okulun fiziki alanlarına çok daha yoğun bir şekilde hâkim olmaları ve buralarda periyodik olarak bulunmaları akran zorbalığının tespiti ve denetlenmesi konularında önemli bir avantajdır.

Okul yönetimleri idari personel ve öğretmenleri ile birlikte akran zorbalığına karşı mücadele etme konusunda önemli bir kamusal mücadele vermektedirler. Bu nedenle okul yönetiminin akran zorbalığına karşı tutumları, yaklaşımları, refleksleri, tecrübeleri, önleyici uygulama becerileri, mevzuata hâkim olma düzeyleri, denetim yetenekleri, iletişim başarıları vd. özellikleri bu konudaki mücadelenin başarısı açısından çok önemlidir. Allen (2010), okul yönetiminin zorbalık karşısında vereceği tepkinin çok önemli olduğunu ifade eder. Ceza verme, yasaklar uygulama veya öğrenciyi eğitim kurumundan soğutma davranışları mevcut problemi daha da zorlaştıracaktır. Bu nedenle zorunlu kalmadıkça cezalandırıcı bir yaklaşım sergilemek yerine eğitime ve bilinçlendirme odaklı bir yaklaşım içerisinde olmak çok daha çözüm odaklı olacaktır.

Şahin vd. (2010), okul yönetiminin rehberlik birimi ile birlikte iş birliği içerisinde akran zorbalığında bulunan öğrenciye uygun programlar geliştirerek, akran zorbalığının ortadan kaldırılabileceğini ifade etmişlerdir. Hatta bu programlar sadece giderici bir etkiye sahip olmayıp, daha sonraki olumsuz davranışların ortaya çıkmaması için önemli bir önleyici faaliyette olacaktır. Bu bağlamda hem önleyici hem de giderici tedbirler aynı anda uygulanacaktır.

Kanadıkırık Kılıç ve Kılıç (2013), akran zorbalığı yapan öğrencilere düzenlenecek programlarda empati, sosyal çevre, iletişim ve özdenetim becerileri konusuna önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Öğrencilere uygulanacak programlar ve bu programlara uygun eğitimlerde bu unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Öğrenciler akran zorbalığı ile ilgili empati kurmakla kurban kişinin yaşayabileceği olumsuzlukları çok daha iyi anlayabileceklerdir. Bu durum, zorbalık içeren davranışları göstermelerinde engelleyici bir fonksiyona sahip olacaktır. İletişim becerilerinin artması, ortaya çıkan sorunların çözümü için çok daha ideal kanalların açılabilmesini sağlayacaktır. Kavga, hakaret, baskılama, manipüle etme vd. olumsuz yollar yerine çok daha ideal çözüm yolları tesis edilebilecektir.

Okul Yönetimi ve Aile İlişkileri

Okul yönetimi ve ailenin iş birliği içinde olması öğrenciyi eğitim hayatında karşılaçağı sorunları çözme ve başarıya ulaşma konusunda olumlu yönde etkilemektedir (Reynolds 1992; Riley, 1994; Martin vd., 1999; Şişman, 2012; Gonzales De Hass vd., 2005; Arnold vd., 2008; Gestwicki, 2004; Lindberg, 2014, Akan, 2017; Bozkurt, 2017). Eğitim konusunda uzman olan okul yönetiminin aileyi, ortak değerleri olan öğrencisi ve onun eğitim süreci hakkında bilgilendirmesi, ortaya çıkan/çıkabilecek sorunlar hakkında uyarması, ideal bir çözüm için üzerlerine düşen sorumlulukları hatırlatması vb. birçok sorunun ortaya çıkmasını engelleyecektir. Yine mevcut olan sorunların çözümü için de önemli bir adım oluşturacaktır.

Okul yöneticileri ve öğretmenler ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik uzmanları eğitim ve zorbalık konusunda çok daha uzman olmakla birlikte, ailelerin de öğrenciyi çok daha iyi tanıdıkları göz ardı edilmemelidir. Öğrencinin kendisini çok daha rahat ve güvende hissettiği yer genellikle yaşadığı ev ortamıdır. Burada ise öğretmenler ve uzmanlar değil, aile bireyleri, özellikle de ebeveynler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ortamda gözlem yapma ve tespitte bulunma aileler tarafından gerçekleştirilebilecektir. Yine çocuklara maddi ve manevi destekler burada aileler tarafından yapılabilmektedir.

Ailelerin ve okul yönetimlerinin üzerlerine düşen sorumlulukları birlikte ve bilinçli bir şekilde yerine getirmeleri, zorbalığın ortaya çıkmasını büyük ölçüde engeller (Kartal, 2008; Totan, 2007). Bu bağlamda öncelikle okul ve aile arasında güçlü ve etkili bir iletişim kurulması gerekmektedir. Lim'e göre (2003) okul yönetimi ve aile ilişkilerinin güçlü olmasının temelinde etkili bir iletişim olması gerektiği esas almaktadır.

Ailelerin, çocukların eğitim hayatları ile ilgili olarak okul ile işbirliği içerisinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda periyodik olarak düzenlenen toplantılara vd. faaliyetlere katılım göstermelidirler. Yine ihtiyaç olan durumlarda öğrenci okul ortamında ziyaret edilerek aile desteği hissettirilmelidir. Ayrıca okul yönetimi ve öğretmenler ile doğrudan görüşme yapmak çok daha güçlü iletişim kurma kabiliyeti kazandırmakta olduğu unutulmamalıdır.

Velilerin eğitim sürecine doğrudan ve etkin katılımı gerek ulusal mevzuat ve gerekse uluslararası protokollere göre bir hak ve ödevdir. Bu katılım, eğitimin kalitesini artırması açısından da oldukça önemli görülmektedir. Bu sebeple politika yapıcılar ve uygulayıcılar velilerin eğitim - öğretim sürecine etkin bir şekilde katılımını sağlamaya çalışmaktadırlar (Yılmaz ve Tepe, 2020). Eğitim politikalarını hayata geçirme noktasında mikro düzeyde görevli ve sorumlu olan okul yönetimleri de bu bağlamda aynı yaklaşım içerisinde olmalıdırlar.

Henderson ve Berla (1994) aile katılımında velilere önemli roller düştüğünü ifade eder. Bu kapsamda velilerin iletişiminin iyi olması gerektiğini ve problemin çözümü için okul yönetimi ile yol haritası oluşturması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Aile katılımını sağlayan veliler, çocuklarının öz farkındalık kazanmasına ve okula devamlılıklarının artmasına destek olmaktadır. Bu davranışları ile okul yönetiminin amaçlarına ulaşmasına da katkıda bulunmaktadır (Barnard, 2004; Rosenblatt ve Peled, 2002). Veliler, böylelikle okul yönetimlerine, öğretmenlere, uzmanlara ve çocuklarına (öğrenciye) ortaya çıkan/çıkabilecek sorunlarla mücadele etme noktasındaki istekliliklerini ve kararlılıklarını da ortaya koymaktadırlar. Zorba eğilimli kişiler için de belirli ölçüde bir caydırıcılık durumu da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca öğrencinin okul yönetimi ve ailesine karşı güven duygusunu da artırmaktadır.

Akran zorbalığı, çok yönlü olarak ortaya koyduğu tehditler nedeniyle önemli bir sorundur. Bu sorunla mücadelede okul yönetimi ve aile öğrenci için birlikte hareket etmelidirler. Sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için karşılıklı iş birliği yapmalıdırlar (Epstein ve Jansorn, 2004). Birlikte yürütülen çalışmalar sayesinde öğrenciler akran zorbalığının olumsuzlukların uzaklaşabilmektedirler. Ayrıca sadece zorbalık değil, diğer birçok olumsuz davranışlardan (alkol, madde bağımlılığı, sigara) da uzak durmaktadırlar (Caplan, 2000; Sheldon, 2007; Bayar, 2014; Bayar ve Kerns, 2015).

Okul yöneticisinin görevlerinden birisi de okulu eğitim kalitesi açısından bir adım öne taşıyarak, eğitimin niteliğini artırmak ve böylelikle öğrenciler başta olmak üzere tüm paydaşlara daha çok yarar sağlamaktır (Bayar, 2016; Bayar, 2017). Akran zorbalığı gibi olumsuz davranışlar ise bu görevin yerine getirilmesini engelleyici bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle de okul yönetimleri, başta öğrenciler ve aileleri olmak üzere tüm paydaşlar ile birlikte ve işbirliği içerisinde hareket ederek akran zorbalığına karşı mücadele etmeleri gerekmektedir. Karşılıklı işbirliği ve etkileşimin başarısı akran zorbalığı ile mücadelenin başarısını da önemli ölçüde belirleyecektir.

Okul Yönetimi ve Öğretmen İlişkileri

Okulda verimli bir ortam yaratmak okul yönetiminin görevlerinden birisi iken, sınıfta bu ortamı devam ettirmek ve verimliliği sağlamak da öğretmenin görevidir (Baştepe, 2009). Okul yöneticilerinin aynı zamanda bir öğretmen, öğretmenlerin de bir okul yöneticisi adayı olduğu dikkate alındığında bu iki sosyal grubun empati yeteneği diğer paydaşlara göre çok daha fazla ve yoğundur. Dolayısıyla okul yöneticilerinin eğitim ve formasyon konusundaki en büyük destekçileri öğretmenlerdir.

Öğretmenler, idari açıdan okul içerisindeki eksikliklerin tespit edilmesi ve çözüm önerileri sunulması konusunda okul yönetimine destek olurken; akademik açıdan da eğitim kalitesinin yükseltilmesi konusunda benzer bir yol izlerler. Bu bağlamda hem bir yönetsel sorun, hem de akademik başarı önünde ciddi bir engel olan akran zorbalığının tespiti, giderilmesi, denetlenmesi, önlenmesi vb. süreçlerde öğretmenlerin desteği oldukça önemlidir.

Okul idaresi, öğrencileri daha çok sınıf dışı ortak alanlarda gözlemlerken, sınıf içi gözetim ve denetimde öğretmenlerin rolü çok daha ön plana çıkmaktadır. Muhtelif özel durumlar dışında genel olarak öğrenciler hakkında öğretmenlerin bilgisinin okul idaresinden daha fazla olması beklenir. Çünkü öğretmenler ders saatleri içerisinde uzun bir süre öğrencileri gözlemlene imkânına sahiptirler. Ayrıca dersin işlenmesi ve sınıfın yönetilmesi esnasında öğrenciler ile aktif bir ilişki içindedirler. Bu nedenle başta akran zorbalığı olmak üzere olumsuz davranışların tespiti, önlenmesi ve giderilmesi süreçlerine aktif olarak katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Her ne kadar okul yönetimleri tüm öğrenciler ile doğrudan iletişim halinde olsalar da bazen bu iletişim belirli ölçülerde öğretmenler üzerinden de devam eder. Dolayısıyla okul yönetimlerinin zorbalık vd. olumsuz davranışlar ile mücadele etme ve öğrenciler ile iletişim kurma süreçlerinde en büyük destekçileri ve paydaşları öğretmenlerdir. Bu nedenle de bu yolda mücadele gerçekleştirirken yol haritalarındaki en önemli aktörlerden birisi de öğretmenlerdir.

Okul yönetimleri, akran zorbalığı ve diğer olumsuz davranışlarla mücadele noktasında amaçlarını ve stratejilerini belirleyerek etkili bir yol izlemelidir (Starratt, 2004; Cherian ve Daniel, 2008). Bu hususların belirlenmesinde öğretmenler ile birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda da okul yönetiminin öğretmenler ile iyi bir iletişim kanalı oluşturmaları çok önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin bu kapsamda alınan kararlarda ve yapılan uygulamalarda aktif rol almaları gerekmektedir.

Öğretmenlerin karar ve uygulama süreçlerine dahil olmadığı, tüm bu faaliyetlerin okul yönetimleri tarafından tek taraflı olarak kendi inisiyatifleri içerisinde gerçekleştirildiği süreçlerin optimal bir başarıya ulaşması çok mümkün olmayacaktır. Böyle bir süreç, alınan kararların kendi kendine olduğu (Aslanargun, 2009), kontrolün aşırı sağlandığı (Gedikoğlu vd., 2004), mücadelede etkinliğin sağlanmadığı, düzensiz bir okul ortamına neden olacaktır. Halbuki öğretmenler böyle bir yönetim şeklinden ziyade öğretmenleri bir arada tutabilen, değerlere önem veren ve iyi iletişim sağlayabilen bir okul yönetimi arzu ederler. Okul yönetimleri de benzer şekilde, öğretmenler ve okul yönetiminin uyumlu bir şekilde çalıştığı, karşılıklı işbirliği içerisinde olduğu bir yönetim şekli yanlısıdır. Bu nedenle oku yönetimleri tarafından okulun bir bütün içinde olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılarak kaynaşma ortamları hazırlanmalıdır. Özdemir (2006), bu bağlamda öğretmenler ile birlikte karar alan, öğretmenlere okul yönetimi nezdinde özel ve değerli bir yerleri olduğunu yansıtan bir yönetim anlayışının çok daha etkili olduğunu ifade etmiştir.

Öğretmenlerin motivasyonlarının yüksek olması, okul yönetiminde önemli bir araç ve amaçtır (Balcı, 2001). Başarılı okul yönetimleri bu motivasyonların düşürülmemesi, daha üst seviyelere çıkartılması ve bu motivasyondan optimal bir şekilde yararlanılmasını konusunda büyük bir çaba içerisindedirler. Bu kapsamda öğretmenler ile çok yönlü ve etkin iletişim kanalları oluştururlar. Onlar ile etkin işbirlikleri kurarak sorunların tespiti ve çözümü noktasında ortak hareket etme yolunu tercih ederler.

Okul yöneticileri ve öğretmenlerin iş birliği içinde çalışması eğitimin gelişmesi ve ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Okul yöneticilerinin hoşgörülü, çözüm odaklı, güven verici ve yüksek iletişim becerilerine sahip olmaları akran zorbalığı ile mücadele açısından çok önemlidir. Okul yönetimi her zaman öğretmenlere karşı duyarlı olmalıdır (Blase ve Blase, 2004). Öğretmenin özlük haklarına, fikirlerine ve değer yargılarına saygı duymalıdır (Starratt, 2004). Her şeyden öte okullarda, yöneticilerin ve öğretmenlerin birlik ve saygı çerçevesi içinde sorumluluklarını yerine getirebildikleri bir çalışma ortamı tesis edilmelidir (Barnett ve Fallon, 2007). Bu konuda en önemli sorumluluk ve görev okul idarelerindedir.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE UYGULANMASI

Makalenin bu kısmında sırasıyla araştırmanın konusuna, modeline, örnekleme, kısıtlarına, veri toplama yöntemine ve veri analiz yöntemlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Bursa İli Mustafakemalpaşa İlçesinde görev yapan ortaokul yöneticileri ve bu okullarda görev yapan öğretmenler örneğinde akran zorbalığına ilişkin eğitimci görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Yapılan bu çalışmada ortaokulda çalışan yönetici ve öğretmenlerin okullarda yaşanan akran zorbalığının neden olabildiğine, nasıl önlem alınması gerektiğine ve nasıl bilinçlendirmenin yapılabileceğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan çalışmalar akran zorbalığının okullarda oldukça sık görüldüğünü göstermektedir. Bu da öğretmen ve yöneticilerin sorumluluklarının artmasına neden olmaktadır. Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okullarındaki akran zorbalığının azalması ya da tamamen bitirilebilmesi için zorbalığın farkında olmaları, uygun okul politikalarını yürütebilmeleri ve gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Öğretmen ve yöneticilerin bu konudaki bilgi ve becerilerinin geliştirmesi gerektiği söylenebilir.

Yapılan bu çalışma sonucunda hem yöneticilerin hem de öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik farkındalıklarının ve baş etme stratejilerinin ortaya konulması öngörülmektedir. Bu sebeple yapılan bu araştırmanın ilgili alanda çalışan uzmanlara, ortaokul yöneticilerine ve öğretmenlere akran zorbalığı konusunda sağlanacak desteğin belirlenmesinde ve planlanmasında katkı sağlayacaktır. Akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak zorbalık türlerinin belirlenmesi yönünde olduğu görülmektedir. Ancak akran zorbalığının hem yönetici hem de öğretmen açısından ortak olarak incelenmesinin önemi ortadadır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı ortaokul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Yapılan çalışmalar ışığında akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin oldukça olumsuz etkilendiği görülmektedir. Örneğin Şirvanlı-Özen (2006) akran zorbalığında kurban olan çocukların benlik kavramlarının olumsuz olarak etkilendiğini ifade etmiştir. Atik (2009) da akran zorbalığında kurban olan öğrencilerin yaşama ait umut düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla akran zorbalığının engellenmesi sayesinde öğrencilerin hem sosyal hem de akademik hayatları olumlu yönde etkilenecektir. Okulların korkulan yerler değil güven duyulan yerler olması sayesinde çocukların psikolojik gelişmeleri ve akademik hayatları olumlu yönde etkilenecektir (Pişkin, 2002). Okulda meydana gelen akran zorbalığı sebebiyle eğitim ortamları zarar görmekte ve hem öğrenciden hem de okuldan yeterli verim alınamamaktadır. Bu sebeple okullarda gerekli güvenli ortamın oluşturulabilmesi, akran zorbalığının farkına varılabilmesi ve gerekli önlemlerin alınabilmesi için hem öğretmenlerin hem de yöneticilerin uygun eğitimler alması ve bilinçlendirilmesi ile sağlanabilecektir. Dolayısıyla yapılan bu çalışma ortaokulda görev yapan yöneticiler ve öğretmenlerin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılması, baş etme stratejilerinin fark edilmesi ve farkındalık oluşturulması için yol gösterici olacaktır. Ortaokulda çalışan öğretmen ve yöneticilerin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin alınmasıyla ilgili alana ışık tutacaktır.

Araştırmayla İlgili Literatür İncelemesi

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde, zorbalığa maruz kalan ve zorbalık davranışında bulunan öğrencilerin sayısı oldukça fazladır. Yıldırım (2001), ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada zorba ve aile arasında, zorba-kurban ve kurban olarak gruplarını tanımlamıştır. İstanbul’da 140 öğrenci üzerinde özel bir okulda gerçekleşen bir araştırmadır. Araştırma sonucunda zorba öğrencilerin kavgacı davranışlar sergilediği, kurban öğrencilerin ise içine kapanık olduklarını tespit edilmiştir. Pişkin (2002), Ankara’da 1154 ilköğretim öğrencisinin akran zorbalığı durumunu incelemek amacıyla araştırma yapmıştır. Yaptığı araştırma sonucunda erkek öğrencilerin zorbalık uygulamada kız öğrencilere göre sayıca daha fazla oldukları tespit edilmiştir. Araştırmada ilköğretim öğrencilerinin ders arasında sınıf içinde en çok zorbalığa maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında kurban konumundaki öğrencilerin yaşadıkları zorbalıkları arkadaşlarına anlatma oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine bu araştırmada kurban durumundaki öğrencilerin arkadaşlarından çoğunlukla yardım istedikleri belirtilmektedir.

Gültekin (2003), akran zorbalığına maruz kalan kurbanın tespit edilmesi amacıyla bir ölçek geliştirmiştir. Bu ölçek akran zorbalığının tespit edilme sürecine ilişkindir. Söz konusu ölçeğin ve benzer ölçeklerin farklı sosyal gruplar üzerinde uygulanması literatür açısından önemli kazanımların elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Kapıcı (2004) yaptığı araştırmada, zorbalığın psikolojik değişkenlerle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Yine Sarıtaş (2006) tarafından yapılan çalışmada zorbalık davranışları ile aile içi ilişkilerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya konu olan ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin gösterdikleri zorbalık davranışı ile aileleri içerisinde kendilerinin maruz kaldıkları zorbalıklar arasında ilişki olduğu görülmüştür.

Bilgiç (2007), İstanbul’da yaptığı çalışmada ilköğretime devam eden öğrencilerde zorbalığın oldukça yaygın olduğu ve zorbalık davranışlarının çok fazla olduğu belirlenmiştir. Zorbalığa maruz kalmada erkek

öğrencilerinin sayıca daha fazla olması, aynı zamanda zorbalık yapan öğrencilerin de yine erkek öğrenci ağırlıklı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Gökler (2007), çalışmasında akran zorbalığını incelemiş ve öğrencilerin kişilik özellikleri ile akran zorbalığı arasındaki bağlantıları araştırmıştır. Araştırma kapsamında zorbalığın ilköğretim öğrencileri arasında yaygın bir problem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine kurban öğrencilerin yaşadığı olumsuzluklar sonucunda içine kapanık ve çekingen olduğu da tespit edilmiştir.

Literatürde akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmaları destekler nitelikte önemli bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca bu kapsamda bazı uygulama çalışmaları da hayata geçirilmiştir. Kartal ve Bilgin (2007), ilköğretim öğrencilerine uyguladıkları zorbalığa karşı uyguladıkları programda olumlu geri dönüşler almışlardır. Çankaya (2011) öğrencilerin en çok karşılaştıkları zorba davranışların sözlü ve fiziksel zorba davranışlar olduğunu tespit etmiştir. Erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla zorba davranışlara maruz kaldıklarını saptamıştır. Erdur ve Kavşut (2017) erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla hem daha fazla siber zorbalık yaptıklarını hem de daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile siber zorba ya da kurban olma arasında pozitif yönde ilişki bulmuşlar; okul türü, ailenin ekonomik geliri, yaş ve sınıf değişkenlerinin siber zorba ya da siber kurban olma ile ilişkili olmadığını gözlemlemişlerdir. Çarkıt ve Bacanlı (2020), yaptıkları araştırmada akran zorbalığının ilk ve ortaokullarda çok yaygın bir sorun olduğunu ve çoğunlukla fiziksel ile sözel zorbalıkların yaşandığını tespit etmişlerdir. Yine yapılan araştırma sonucunda ailesel faktörleri akran zorbalığının en önemli nedeni olarak belirtmişlerdir.

Akran zorbalığı ile ilgili Türkiye dışında yapılan çalışmalar, Türkiye’de yapılan çalışmalara oranla daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Gerek sorunun evrensel boyutunu daha iyi görebilmek ve gerekse Türkiye ile kıyaslamalar yapabilmek adına yurt dışında yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermek de yararlı olacaktır. Akran zorbalığının nedenleri, tespiti ve çözüm önerileri konularında bazı sosyo-kültürel farklılıklar olabileceği de problemin genel boyutu evrensel bir niteliğe sahiptir.

Rigby (2002), zorbalığa maruz kalan çocuklarda pek çok olumsuzluklar gözlemlemiştir. Bunlar; güven problemi, aşırı kaygı ve ruhsal bunalımlardır. Akran zorbalığına maruz kalan çocuk okulda yaşadığı zorbalıktan dolayı okulu terk etmek isteyebilmektedir. Daha yalın bir ifadeyle zorbalığın olumsuz etkilerinden kaçabilmek için zorbalığın gerçekleştiği fiziki ortamdan (okuldan) uzak durma eğilimindedirler.

Rigby (2000), Güney Avustralya’da yaptığı araştırmada örneklem olarak aynı düzeydeki okulları tercih etmiştir. 850 öğrenci üzerinde yürüttüğü çalışmasında sık sık zorbalığa maruz kalmanın sağlık problemlerine yol açabildiği sonucuna ulaşmıştır. Akran zorbalığına maruz kalan çocuk (kurban), zorba tarafından aciz, küçük ve güçsüz görülmektedir. Genellikle okullarda kurban çocuk ile arkadaş olmanın pek tercih edilmediği de tespit edilmiştir.

Gibson (2003), çalışmasında akran zorbalığı ile mücadelenin önemli bir aktörü olan öğretmenleri odak olarak ele almıştır. Çalışmasında okul içinde öğretmenlerin zorbalık davranışını fark etmeme nedenlerini ve değerlendirmeyi hangi ölçütler üzerinden yaptıklarını araştırmaktadır. Daha çok kadın öğretmenler üzerinden yapılan çalışmada, katılımcılardan veri toplamak için anket uygulamasını tercih etmiştir. Araştırma neticesinde, en sık görülen zorbalık türlerinin ve şeklinin sözel zorbalık (*lakap takma, dedikodu vb.*) ve fiziksel zorbalık (*tokat atma, dövme vb.*) olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre genel olarak sınıf içerisinde zorbalık davranışının olmadığı, ancak okullarda zorbalığın mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çıkarım, akran zorbalığına yönelik olumsuz davranışların daha çok sınıf dışındaki diğer fiziksel alanlarda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Elbette ki öğretmenin sınıfta olmadığı zaman dilimlerinde zorbalığın gerçekleşme olasılıkları artmaktadır. Yapılan araştırmada, sınıfta zorbalık yaşanması durumunda ilk müdahalede bulunan kişinin öğretmenlerin değil, okul yöneticilerinin olduğunu belirtilmiştir. Araştırma bulgularına göre ortaokul

öğretmenleri, kızların erkeklere zorbalık yapmasını anormal karşılarken, erkeklerin zorbalık davranışlarını normal karşılamaktadırlar.

Newton'a (2004) göre, teknolojik ilerlemeler son zamanlarda zorbalığa yeni olanaklar sağlamıştır. Zorbalar, teknolojik cihazlar ile kurbanlarına kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Newton (2004), siber zorbalık üzerine yaptığı araştırmasında, zorbalığa maruz kalan kurbanların yaşadıkları olaylar üzerinden çözümlenmeler yapmıştır. Tintorer (2004) ise çalışmasını California'da gerçekleştirmiştir. Araştırmasını öğretmenler üzerinden gerçekleştirmiştir. Yaptığı araştırma sonucuna göre okullarda sözel zorbalığa sıkça rastlanılmaktadır. Zorbalık, en çok teneffüslerde görülmektedir. Anket uygulanan öğretmenlerin bir kısmı, çalıştıkları okullarda zorbalığa karşı çalışmalar olduğunu beyan etmişlerdir.

Akran zorbalığı ve sonuçları hakkında yapılan çalışmalar sayıca çok fazladır. Örneğin Kuntsche vd. (2006), uluslararası olarak sekiz ülkeyi ele alan bir araştırma yapmışlardır. Çalışmalarında teknolojik alet (televizyon) ile zorbalık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yine Roland ve Galloway (2002), Norveç'te zorbalık davranışlarının sınıf üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan araştırmaya hem öğretmenler hem de öğrenciler katılmıştır. Araştırma neticesinde, zorbalık davranışının sınıf üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Makalenin kapsamı açısından buraya kadar ortaya konulan araştırmalar ve sonuçlarıyla yetinilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, insanların deneyimledikleri bireysel ve toplumsal olgu ve olayların temel niteliklerini açıklamak için araştırmacının, doğal ortamlarda insanları gözlemlemesi ve olayların oluşum süreçlerini incelemesi için yürüttüğü indirgemeci, açıklayıcı ve yorumlayıcı bir sürecin ifadesidir (Creswell, 2013; Mertens, 2014).

Nitel araştırma yöntemi kişilerin oluşturdukları anlamları kavrayarak, onların süreci nasıl deneyimlediklerini öğrenmeyi hedefler (Merriam, 2018). Nitel araştırma yöntemlerindeki asıl amaç, bir olaydaki ya da durumdaki anlamlar ve betimlerin derinlemesine incelenmesidir. Büyük çalışma gruplarıyla çalışıldığında derinlemesine inceleme yapmak çok mümkün olmamakla birlikte küçük çalışma gruplarından daha fazla detay alınabileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008).

Nitel araştırmada tümevarımsal örnekleme yöntemleri, katılımcıların gözlemine, derinlemesine görüşmeleri, belge analizi ve odak gruplar gibi yöntemler kullanılır. Nitel veriler genellikle metin, bazen de grafik ya da şekiller biçimindedir (Strauss ve Corbin, 2014). Bu noktada nitel araştırmanın, nicel bir desenin sıklıkla vurguladığı "*miktar*" kavramından ziyade "*kalite*" kavramına odaklanmaktadır (Merriam, 1988; Neuman, 2014). Nitel araştırmalar, toplumda yaşayan kişilere konuşma ve hikâyelerini anlatma olanağı sağlamaktadır (Creswell, 2015).

Nitel araştırmalar içerisinde kuram, kültür analizi, eylem araştırmaları, durum çalışması ya da fenomenolojik desenler yer almaktadır (Bogdan ve Biklen, 1997). Yapılan bu çalışmada da fenomenolojik desen belirlenmiştir. Bu desenin tercih edilmesindeki amaç; öğretmen ve okul yöneticilerinin akran zorbalığına esas yaşadıkları deneyimlerinin anlamı ve doğası hakkında bilgi sahibi olmaktır (Patton, 2014).

Araştırmanın Çalışma Grubu ve Kısıtları

Nicel araştırmalarda "*evren – örneklem*" ilişkisi kurulurken, nitel araştırmalarda "*çalışma grubu*" seçimi daha çok tercih edilmektedir. Bu kapsamda araştırmacının çalışma grubu, Bursa İli Mustafa Kemalpaşa İlçesinde görev yapan altı adet ortaokulun yöneticileri ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerdir.

Yapılan çalışmanın örnekleme (çalışma grubu) belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, araştırma konusunun ve gerçekleşen olayın derinlemesine anlaşılabilmesi için olay içerisindeki kişilerin amaçlı olarak seçilmektedir (Patton, 2014). Amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde araştırmacı, çalışma grubuna kimleri dâhil edileceğinin değerlendirmesini yapar. Bu kapsamda araştırmasına en uygun olan ve gerekli tecrübe/bilgiye sahip olduğunu öngördüğü/düşündüğü kişileri tespit ederek çalışması için bu kişileri seçer (Balcı, 2007).

Yapılan bu çalışmada çalışma grubu belirlenirken ortaokullarda çalışan müdür ve öğretmenler seçilmiştir. Çalışma grubuna ulaşılırken kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda akran zorbalığı konusunda tecrübe sahibi olan ve akran zorbalığı konusunda konuşmak isteyen öğretmenler ve okul yöneticilerine ulaşmak istenilmiştir. Kartopu örnekleme yönteminde, çalışmanın konusu ile ilgili birkaç kişi ile iletişime geçtikten sonra benzer durumda olan kişilere ulaşabilmek için ulaşılan kişilerin çevresinden yararlanılmaktadır (Biernacki ve Waldorf, 1981). Bu sebeple araştırmaya konu ilçede görev yapan okul yöneticilerine ulaşılarak akran zorbalığı ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Ortaokul türlerinde dengeli bir dağılım esas alınmıştır. Yine ilgili okul müdürleri ile yapılan görüşmeler sonrasında diğer okul müdürlerine ulaşma noktasında yardım alınmıştır. Aynı okulda görev yapan okul yöneticileri ile öğretmenler arasında ilişkiler kurmak ve muhtelif benzerlikler nedeniyle kıyaslamalar yapabilmek için bu okullarda görev yapan ve belirli kıstasları (yaş, hizmet yılı, tecrübe vd.) sağlayan öğretmenler ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yine bu öğretmenlerin tespitinde ilgili okul müdürlerinin görüş ve tavsiyelerinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında 6 ortaokul yönetici ve 6 ortaokul öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmaya 6 öğretmen ve 6 yönetici dâhil edilerek hem öğretmen açısından hem de yönetici açısından zorbalık hakkında görüşler incelenmiştir. Çalışmaya katılım gösteren yönetici ve öğretmenlere ilişkin bazı tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubunun tanımlayıcı bazı özellikleri

Kod	Yaş	Görev	Branş	Kıdem Yılı
Y1	33	Okul Müdürü	Beden Eğitimi	9
Y2	48	Okul Müdürü	Sosyal Bilgiler	24
Y3	44	Okul Müdürü	Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	22
Y4	36	Okul Müdürü	Türkçe Eğitimi	13
Y5	45	Okul Müdürü	İngilizce	23
Y6	52	Okul Müdürü	Matematik	25
Ö1	45	Öğretmen	İngilizce	20
Ö2	32	Öğretmen	Rehberlik	9
Ö3	40	Öğretmen	Rehberlik	17
Ö4	38	Öğretmen	Matematik	14
Ö5	33	Öğretmen	Sosyal Bilgiler	11
Ö6	34	Öğretmen	Türkçe Eğitimi	9

Fenomenolojik bir yaklaşım ile gerçekleştirilen nitel araştırmalarda 5 – 25 arası kişiler ile görüşme yapılması önerilmektedir (Creswell, 2015; Dworkin, 2012; Sandelowski, 1995). Bu yaklaşım ve yöntem ile

gerçekleştirilen görüşme sayısı (12 kişi) yeterli olduğu görülmektedir. Buradan hareketle araştırmada seçilen görüşme sayısı bilimsel metodoloji açısından uygun ve yerindedir.

Yapılan çalışmanın zamansal ve örneklemsel kısıtları bulunmaktadır. İlgili araştırmaya konu veriler 2022-2023 öğretim yılı Bahar Dönemi içerisinde Bursa ili Mustafakemalpaşa İlçesinde yer alan ortaokullarda görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla farklı zaman dilimlerinde ve farklı çalışma gruplarında çalışmanın tekrar edilerek sonuçlarının kıyaslanması yararlı olacaktır.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Yapılan araştırmada nitel görüşme formları ilgili alan uzmanlarından görüşler alınarak yarı yapılandırılmış biçimde hazırlanmıştır. Bu tür yarı yapılandırılmış mülakatlarda daha önceden belirlenmiş olan bir dizi konu başlığı ya da soru bulunmaktadır. Bu sorular sistematik bir şekilde katılımcıya sorulur ve ihtiyaç halinde araştırmacıya ve katılımcıya daha önceden belirlenmiş soru kalıpları dışına da çıkabilme olanağı sağlar. Bu olanak (özgürlük), katılımcıların cevaplarının da ötesini sorgulayabilme olanağı sunmaktadır (Berg, 2001).

Bu çalışmaya katılan yönetici ve öğretmenlere beş tane sosyo-demografik soru sorulmuş ve dokuz tane de yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Sorular hazırlanırken önce ilgili alan yazın incelenmiş ve eksikliklerin neler olabileceği konusunda soru havuzu oluşturulmuştur. Konu ile ilgili olarak bazı uzmanlara çalışmanın amacı, kapsamı ve içeriği hakkında bilgiler verilerek hazırlanan sorular hakkında düşüncelerine başvurulmuştur. Ardından alanda en az 10 yıl öğretmenlik yapmış bazı yönetici ve öğretmenlerin de görüşlerine başvurularak sorulara son hali verilmiştir. Son olarak kendisine ulaşılan okul yöneticileri ve öğretmenler ile görüşmeler yapılarak akran zorbalığı ile ilgili veriler toplanmıştır.

Araştırmanın Veri Analiz Yöntemleri

Verilerin analizi sırasında tematik analiz kullanılmıştır. Veriler toplanırken öncelikle katılımcılardan gerekli izinler alınmış ve izinler doğrultusunda sorular sorulurken ses kaydı alınmıştır. Alınan ses kayıtları daha sonrasında metin haline dönüştürülmüştür. Her kayıt metin haline dönüştürüldükten sonra MAXQDA paket program aracılığıyla kodlamalar yapılarak alt gruplara ayrılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular “*yönetici görüşleri*” ve “*öğretmen görüşleri*” olmak üzere iki ayrı başlık altında sunulmuştur.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma ile elde edilen bulgular “*Okul Yöneticilerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular*” ve “*Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular*” olmak üzere iki alt başlıkta ele alınacaktır.

Okul Yöneticilerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 2’de ortaokulda çalışan yöneticilerin cevaplarının yer aldığı “*Yönetici Açısından*” kategorisi altında yer alan alt temalar ve kodlamalarına ilişkin frekans dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 2. Yönetici Açısından Kategorisinin Kodlarının Frekans Dağılımları

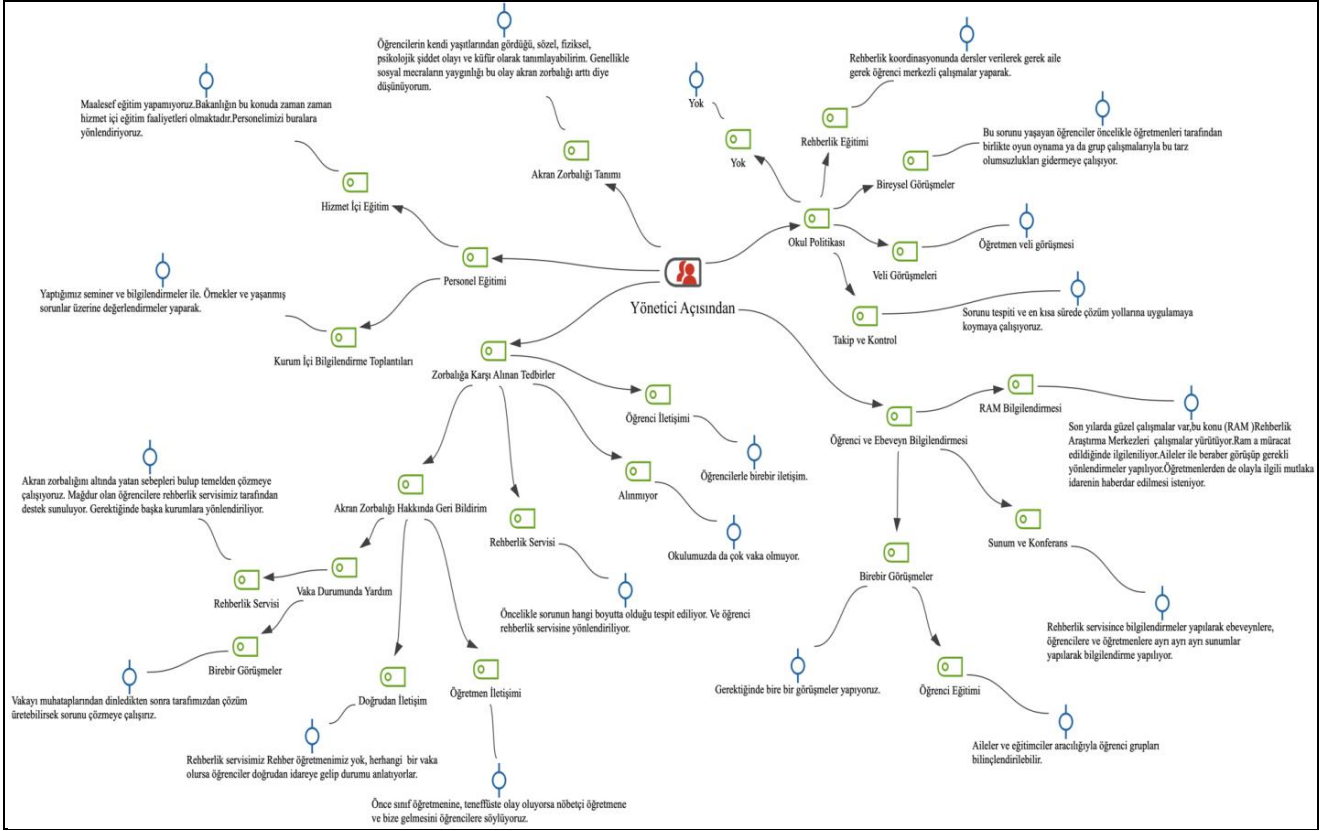
	Yönetici Açısından	f
Kategoriler	Zorbalığa Karşı Alınan Tedbirler	19
	Öğrenci ve Ebeveyn Bilgilendirmesi	19
	Okul Politikası	14
	Personel Eğitimi	7
	Akran Zorbalığı Tanımı	6
	TOPLAM	65
Kodlar	Zorbalığa Karşı Alınan Tedbirler	f

	Akran Zorbalığı Hakkında Geri Bildirim	7
	Alınmıyor	1
	Rehberlik Servisi	3
	Öğrenci İletişimi	2
	TOPLAM	13
	Öğrenci ve Ebeveyn Bilgilendirmesi	f
	Birebir Görüşmeler	10
Kodlar	RAM Bilgilendirmesi	1
	Sunum ve Konferans	8
	TOPLAM	19
	Okul Politikası	f
	Bireysel Görüşmeler	5
	Rehberlik Eğitimi	2
Kodlar	Takip ve Kontrol	4
	Veli Görüşmeleri	2
	Yok	1
	TOPLAM	14
	Personel Eğitimi	f
	Hizmet İçi Eğitim	1
Kodlar	Kurum İçi Bilgilendirme Toplantıları	6
	TOPLAM	7
	Akran Zorbalığı Tanımı	f
Kodlar	TOPLAM	6

Ortaokulda çalışan yöneticilerin okullarında olan akran zorbalığına ilişkin düşünceleri ve yaptıkları uygulamalar incelenmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda beş farklı alt tema ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda “Zorbalığa Karşı Alınan Tedbirler”, “Öğrenci ve Ebeveyn Bilgilendirmesi”, “Okul Politikası”, “Personel Eğitimi” ve “Akran Zorbalığı Tanımı” alt temaları elde edilmiştir.

Şekil 1’de ortaokul yöneticilerinin “Yönetici Açısından” kategorisi altında incelenen düşüncelerinin bir kavram haritası sunulmuştur.

Şekil 1. Yönetici Açısından Kategorisinin Kavram Haritası

Şekil 1’de ortaokulda çalışan yöneticilerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda “Zorbalığa Karşı Alınan Tedbirler”, “Öğrenci ve Ebeveyn Bilgilendirmesi”, “Okul Politikası”, “Personel Eğitimi” ve “Akran Zorbalığı Tanımı” alt temaları elde edilmiştir. Elde edilen alt temalara ilişkin görüşlere yer verilmiştir.

Akran Zorbalığı Tanımı alt teması içerisinde çeşitli kodlamaların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yöneticilerin akran zorbalığı tanımlamaları incelendiğinde yöneticilerden Y2 “Aynı yaş grubundan öğrencilerin birbirlerine ferdi ya da grup olarak uyguladıkları fiziksel ve psikolojik şiddettir”, diyerek bildiği akran zorbalığı tanımını yapmıştır. Y4 ise akran zorbalığının tanımlanması ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Akran zorbalığı denince bir bireyin (bizim için ise öğrencilerin) uğradığı sistematik şiddet aklıma gelmektedir. Bu fiziksel olabileceği gibi küfür, alay etme, gibi sözlü olarak da ortaya çıkabiliyor. Aslında okullarda her zaman olan ama son yıllarda isimlendirilerek daha fazla karşımıza çıkan bir kavram olduğunu düşünüyorum” ve Y5 “Aynı yaş ve sınıfta olan öğrencilerin hâkimiyet kurdukları, diğer arkadaşlarına fiziksel ve psikolojik olarak anlamda baskı yapmaları, olumsuz psikolojik davranış göstermeleri (alay etme, dalga geçme, aşağılama, farklı özellikleri olan öğrencilere bu özellikleri dolayısıyla farklı davranma) aklıma geliyor”

Zorbalığa Karşı Alınan Tedbirler alt temasındaki kodlamasında verilen cevaplar incelendiğinde Akran Zorbalığı Hakkında Geri Bildirim, Alınmıyor, Rehberlik Servisi ve Öğrenci İletişimi kodlamalarının olduğu tespit edilmiştir.

Okul yöneticilerinin okullarında yer alan akran zorbalıklarına karşı nasıl tedbirler aldıkları ve bu konuda öğrencilerden nasıl bir dönüt alabildikleri hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda yalnızca yöneticilerden Y2 “Genel anlamda uyguladığımız tedbirler içinde Akran Zorbalığı da giriyor. Ayrı bir başlık altında akran zorbalığı için bir tedbir almıyoruz. Okulumuzda da çok vaka olmuyor”, diyerek ilgili yöneticinin okulunda akran zorbalığı olmadığı ifade edilmiştir. Fakat diğer yöneticilerin okullarında ise çeşitli akran

zorbalıklarının olduğu ve bununla rehberlik servisi, öğrenci ile doğrudan iletişimleri, öğretmen aracılığıyla iletişim gibi çeşitli yöntemler kullandıkları görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde yöneticilerden Y5 “*Öğrenciler yaşadıkları olumsuz bir durumda idare olarak çekinmeden gelerek sorunu bizlerle paylaşmaktadır. Bu durumda bizler elimizden geldiğince çözüm buluyoruz ve olay tekrar etmiyor. Bizi aşan bir durum olmadığı için mevzuat olarak işleme aldığımız bir durum şu ana kadar yaşanmadı*”, diyerek öğrencilerinin idare ile doğrudan iletişim kurabildiğini belirtmiştir. Bir başka yönetici olan Y3 ise “*Öncelikle sınıf şube öğretmenleri, genelde ilk fark eden kişiler oluyor. Eğer sınıf içinde bu sorun çözüme ulaşmazsa; okul rehberlik ve daha sonra idare bu duruma el koyuyor*”, diyerek önce öğretmenlerin ardından idarenin müdahale ettiğini belirtmiştir. Yine başka bir yönetici olan Y4 de “*Akran zorbalığı konusunda öğretmen, öğrenci ve veli olmak üzere üç gruptan eğitimlerimiz okul rehber öğretmenimiz tarafından düzenlenmektedir. Sınıf rehber öğretmenlerimiz bu konuda çalışmalar yapmaktadır*”, diyerek rehber öğretmenlerin desteğinden bahsetmiştir. Yine vaka durumlarının oluşması durumunda da rehberlik servislerinden destek alındığını Y6 “*Akran zorbalığı konusunda gerek sınıf rehber öğretmenleri gerek nöbetçi öğretmenlerimiz sürekli aktif olarak öğrencileri kontrol etmekte. Öğrencileri ile iyi iletişim içinde bu durum devam etmektedir. Herhangi bir durum olduğunda idare olarak mutlaka bilgi verilmesi gerektiğinde rehberlik ediyoruz*”, diyerek belirtmiştir. Ek olarak rehber öğretmenlerden hariç olarak birebir görüşmelerin de gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Y1 “*Birebir görüşmeler sağlayarak*”, demiş ve Y3 de “*Birlikte çözüm önerileri geliştiriyoruz. Öğrenciyi sınıf şube öğretmenleri çok daha yakından gözledikleri için özelden de o öğrenciler için çözüm yolları düşünüyoruz*”, diyerek durumu desteklemiştir.

Ortaokulda çalışan yöneticilerin okullarında akran zorbalığına karşı politikaları incelendiğinde çocukla ya da velilerle görüşmeler yaptıkları, rehberlik eğitimleri verdikleri ya da takip ve kontrol altında tuttukları görülmektedir. Fakat bir yönetici ise akran zorbalığı hakkında okullarında bir politikanın olmadığını ifade etmiştir. Okul politikasında nelerin uygulandığına dair görüşler incelendiğinde yöneticilerden Y1 “*Rehberlik koordinasyonunda dersler verilerek gerek aile gerek öğrenci merkezli çalışmalar yaparak*”, diyerek rehberlik servisinden yararlandıklarını belirtmiştir. Bir başka yönetici olan Y6 ise politika olarak bireysel görüşmelerin yapıldığını aşağıdaki cümleleriyle ifade etmiştir;

“Okul idaresi olarak öğrencilerimize örnek olacak davranışlar sergilemekteyiz. Okulumuzda kapıdan girer girmez öğrenciler ile selamlaşarak güne başlıyoruz. Herhangi bir olumsuz durum olduğunda öğrenciler çekinmeden okul idaresine gelerek durumu anlatarak çözüm bulmaya çalışıyor. Şimdiye kadar olumsuz bir durum yaşanmamıştır”

Y4, akran zorbalığını okullarında takip ve kontrol ettiklerini “*Öncelikle basit tek seferlik şiddet olayları ile akran zorbalığını farklı şekilde değerlendirmeye çalışıyoruz. Tespit ettiğimiz durumlarda çözüm bulana kadar takibini bırakmıyoruz*”, şeklinde belirtmiştir. Yine Y4 veli görüşmeleri de yaptıklarını “*Ortaya çıktıktan sonra bu davranışı bitirmeye yönelik olarak veli işbirliği ile yaptığımız çalışmalar bulunmaktadır. Yaptığımız bu çalışmaların çözüm olmadığı durumlarda ise yönetmelik çerçevesinde yapılması gereken işlemleri yapmak zorunda kalıyoruz*”, şeklinde ifade etmiştir.

Ortaokulda çalışan yöneticilerin okullarında çalışan personellerin eğitiminde, öğrencilerin ve ebeveynlerin bilgilendirilmesinde birebir görüşmeler yaptıkları, RAM desteği aldıkları, sunum ve konferans yaptıkları ya da hizmet içi eğitim kullandıkları görülmektedir. Buna göre personellerin eğitimi için yöneticilerden Y2 hizmet içi eğitim kullandıklarını “*Maalesef eğitim yapamıyoruz. Bakanlığın bu konuda zaman zaman hizmet içi eğitim faaliyetleri olmaktadır. Personelimizi buralara yönlendiriyoruz*”, cümleleriyle belirtmiştir. Y5 ise kurum içi toplantılar yaptıklarını aşağıdaki cümleleriyle ifade etmiştir;

“Öğretmen arkadaşlara da idareciler olarak örnek olmaya çalışıyoruz. Onlardan da empati yaparak değerlendirme yapmalarını bekliyoruz. Bu konuda yapılan eğitimlere katılımlarını, neler yapabilecekleri konusunda kendilerini geliştirmelerini tavsiye ediyoruz. Okulumuzda rehber

öğretmen olmadığı için eksiklik hissedilen konuda işbirliği içinde olduğumuz rehber öğretmeni okulumuza davet ediyoruz ve gerekli eğitimler alıyoruz”

Öğrenci ve ebeveynlerin bilgilendirilmelerinde ise yöneticilerden Y3 “*Rehberlik servisinde bilgilendirmeler yapılarak ebeveynlere, öğrencilere ve öğretmenlere ayrı ayrı sunumlar yapılarak bilgilendirme yapılıyor*”, diyerek rehberlik servisinden yararlandıklarını belirtmiştir. Y5 de aşağıdaki ifadeleri kullanarak bu konuda birebir görüşmeler yapıldığını beyan etmiştir;

“Öğretmen, öğrenci ve ebeveynlere önce akran zorbalığının ne olduğunun tanımını yapıyoruz, anlatıyoruz. Ne yapmalarını, nasıl davranmaları gerektiğini, nasıl bir yol yöntem uygulamaları gerektiği konusunda broşürler ve eğitimler yapıyoruz. Böyle bir durum yaşandığında bize müracaat etmeleri gerektiğini belirtiyoruz. Yani kısaca aslında önleyici tedbirler üzerinde daha çok duruyoruz”

Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 3’te ortaokulda çalışan öğretmenlerin cevaplarının yer aldığı “*Öğretmen Açısından*” kategorisi altında yer alan alt kategoriler ve kodlamalarına ilişkin frekans dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Açısından Kategorisinin Kodlarının Frekans Dağılımı

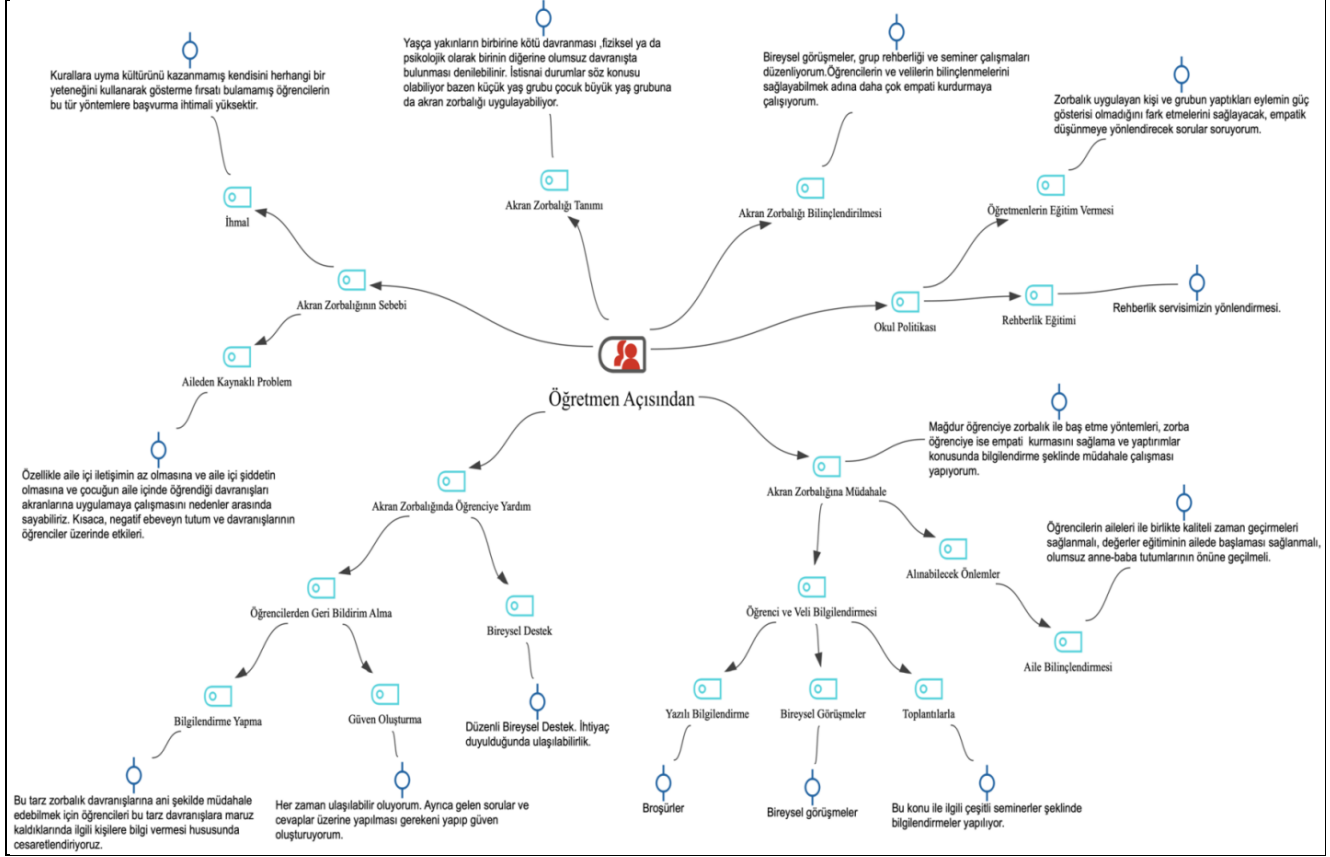
	Öğretmen Açısından	f
Kategoriler	Akran Zorbalığına Müdahale	21
	Akran Zorbalığında Öğrenciye Yardım	12
	Akran Zorbalığının Sebebi	6
	Okul Politikası	6
	Akran Zorbalığı Bilinçlendirilmesi	6
	Akran Zorbalığı Tanımı	6
	TOPLAM	57
Kodlar	Akran Zorbalığına Müdahale	f
	Alınabilecek Önlemler	2
	Öğrenci ve Veli Bilgilendirmesi	13
	TOPLAM	15
Kodlar	Akran Zorbalığında Öğrenciye Yardım	f
	Bireysel Destek	6
	Öğrencilerden Geri Bildirim Alma	6
	TOPLAM	12
Kodlar	Akran Zorbalığının Sebebi	f
	Aileden Kaynaklı Problem	3
	İhmal	3
	TOPLAM	6
Kodlar	Okul Politikası	f
	Rehberlik Eğitimi	2
	Öğretmen Eğitimi	4
	TOPLAM	6
Kodlar	Akran Zorbalığı Tanımı	f
	TOPLAM	6
Kodlar	Akran Zorbalığı Bilinçlendirilmesi	f
	TOPLAM	6

Ortaokulda çalışan öğretmenlerin okullarında olan akran zorbalığına ilişkin düşünceleri ve yaptıkları uygulamalar incelenmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda altı farklı kategori ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda

“Akran Zorbalığına Müdahale”, “Akran Zorbalığında Öğrenciye Yardım”, “Akran Zorbalığının Sebebi”, “Okul Politikası”, “Akran Zorbalığı Bilinçlendirilmesi” ve “Akran Zorbalığı Tanımı” kategorileri elde edilmiştir.

Şekil 2’de ortaokul öğretmenlerinin “Öğretmen Açısından” kategorisi altında incelenen düşüncelerinin bir kavram haritası sunulmuştur.

Şekil 2. Öğretmen Açısından temasının kavram haritası

Şekil 2’de ortaokulda çalışan öğretmenlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda “Akran Zorbalığına Müdahale”, “Akran Zorbalığında Öğrenciye Yardım”, “Akran Zorbalığının Sebebi”, “Okul Politikası”, “Akran Zorbalığı Bilinçlendirilmesi” ve “Akran Zorbalığı Tanımı” kategorileri elde edilmiştir. Elde edilen kategorilere ilişkin görüşlere yer verilmiştir.

Akran Zorbalığı Tanımı alt teması içerisinde çeşitli kodlamaların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenler yöneticilerin akran zorbalığı tanımına benzer şekilde tanımlamalar yaptığı görülmektedir. Öğretmenlerden Ö4 “Akran zorbalığı, okul yaşantısı içinde bir öğrencinin bir başka öğrenciyi, tekrarlayan aralıklarla olumsuz etkilere maruz bırakması diyebiliriz”, şeklinde bir tanım yaparken öğretmenlerden Ö6 “Akran zorbalığı dendiğinde akla çeşitli yaş grubundan öğrencilerin birbirlerine anlamsız ve sebep olmaksızın psikolojik ve fizyolojik şiddet davranışlarında bulunması geliyor”, şeklinde bir tanım yapmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde öğretmenlerin doğru tanım yaptıkları görülmektedir.

Akran zorbalığının sebebini ise öğretmenlerin farklı olaylara yorumlayabildikleri görülmektedir. Fakat genel olarak öğretmenler akran zorbalığını aile kaynaklı olarak görmektedirler. Şöyle ki öğretmenlerden Ö1 bu durumu aşağıdaki cümleleriyle açıklamıştır;

“Akran zorbalığını gerçekleştiren çocukların; ebeveynleri tarafından sürekli cezalandırıldıkları için, kendilerine olan güvensizliği başkalarına yansıtmak istedikleri için, gösteriş yapma ya da sert görünme isteklerine sahip oldukları için, uyumlu olmadıkları hissiyatına sahip oldukları için,

zorbaca davranışa hatta şiddete aile içinde kendileri de maruz kaldıkları için, bir başkası tarafından zorbalığa maruz kaldıkları için, diğer insanları kırmanın/incitmenin yerinde bir davranış olduğunu düşündükleri için bu eylemi gerçekleştirdiklerini düşünüyorum”

Yine benzer olarak Ö3 de *“Aile ilgisizliği, ailede öğrenilen sözde savunma mekanizmaları, bilinçsiz teknoloji kullanımı, pandeminin etkisi ile arkadaş ilişkilerinde uzun süreli aksamaların olması ve çocukların benlik algılarının zayıflaması diyebilirim”*, şeklinde ifade etmiştir. Fakat öğretmenlerden Ö2 ihmal olduğunu söylerken Ö5 de *“Kurallara uyma kültürünü kazanmamış kendisini herhangi bir yeteneğini kullanarak gösterme fırsatı bulamamış öğrencilerin bu tür yöntemlere başvurma ihtimali yüksektir”*, diyerek aslında ihmal kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

Akran zorbalığı hakkında öğretmenler bilinçlendirme yapabilmek için ise çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerden Ö1 akran zorbalığı hakkında bilinçlendirmeyi aşağıda belirttiği şekilde sağladığını belirtmiştir;

“Öğrencileri sahip oldukları haklar -özellikle evrensel çocuk hakları- noktasında bilgilendiriyor hak ihlali durumunda izlemeleri gereken yollarla ilgili bilinçlendiriyoruz. Bunun yanı sıra “değerler eğitimi” süreci, akran zorbalığının ortadan kaldırılması için etkin bir rol oynuyor. Sahip olmamız gereken değerleri özümseyen öğrencilerin akran zorbalığı içeren hiçbir olayın içinde yer almadıklarını görüyoruz”

Benzer olarak Ö6 da *“Akran zorbalığına karşı akran dayanışması davranışlarını uygulamaya çalışıyor ve destekliyoruz”*, şeklinde bir uygulama yaptığını belirtmiştir. Ortaokulda çalışan öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik müdahaleleri incelendiğinde ise öğrenci ve veli bilgilendirmeleri yaptıkları görülmektedir. Bu kapsamda öğretmenlerin düşünceleri incelendiğinde Ö2 *“Bireysel görüşmeler ve grup terapileri ile müdahale ediyoruz. Sadece rehberlik servisi olarak değil şube öğretmenleri ve branş öğretmenleri de bu konuda duyarlı davranıyor”*, şeklinde bireysel görüşmeler yaptıkları ya da Ö1’in aşağıda belirttiği gibi grup toplantıları veya veli bilgilendirmeleri yapılmaktadır;

“Gerek sınıf çapında gerekse okul geneli veli bilgilendirme toplantılarında akran zorbalığı başta olmak üzere yaşanan ve yaşanması muhtemel sorunlara dair veliler/ebeveynler ile görüş alışverişinde bulunuyoruz. Şube rehber öğretmenleri tarafından da haftalık olarak uygulanan rehberlik programı kapsamında zorbalık konusunda öğrencilere yıl bilgilendirmelerde bulunuluyor”

Alınabilecek önlemler dikkate alındığında ise öğretmenlerden Ö3 *“Öğrencilerin aileleri ile birlikte kaliteli zaman geçirmeleri sağlanmalı, değerler eğitiminin ailede başlaması sağlanmalı, olumsuz anne-baba tutumlarının önüne geçilmeli”*, diyerek aile ile müdahale yapılabileceğini ifade etmiştir. Yine benzer şekilde Ö5 de *“Ailelerin bilgilendirilmesi sağlanmalı, eğitimler verilerek bu konuda bilinçlendirilme yapılabilir”* demiştir.

Akran zorbalığında öğrenciye yardımı ise öğretmenler güven oluşturma, bilgilendirme yapma ya da bireysel destek sağladıkları görülmektedir. Öğretmenlerden Ö3 bilgilendirme yapmayı *“Yapmış olduğumuz seminer (Akran zorbalığına karşı neler yapılabileceğini anlatıyoruz, nasıl bir yol izlemenin akran zorbalığına karşı önlem olacağına dair yöntemler ile örnekler veriyorum”*, cümleleriyle ifade etmiştir. Ö1 ise güven oluşturmaya aşağıdaki cümleleriyle ifade etmiştir;

“Her eğitim-öğretim yılı başında öğrencilere yıl içinde yaşanabilecek her türlü olumsuzlukla ilgili - akran zorbalığı dâhil- yapılması gerekenleri anlatıyor. Bu ve buna benzer durumları şube rehber öğretmenleri başta olmak üzere öğretmenleri ya da sorumlu okul müdür yardımcımızla

paylaşmalarını istiyoruz. Tabi ki bu sürecin öğrenci tarafından uygulamaya konulabilmesi için öncelikle öğrenci ile aramızda bir “güven” köprüsü inşa ediyoruz”

Bireysel destekleri ise Ö4 “*Düzenli Bireysel Destek. İhtiyaç duyulduğunda ulaşılabilirlik*”, şeklinde olduğunu belirtmiştir. Okul politikaları incelendiğinde öğretmenlerin eğitimler verdikleri ya da rehberlik servislerinden destekler alındığı görülmektedir. Öğretmenlerin eğitim vermesi incelendiğinde öğretmenlerden Ö1, aşağıdaki ifadeleri ortaya koyarak eğitim verdiklerini beyan etmiştir;

“Okulumuzda akran zorbalığı nadiren karşılaştığımız bir durumdur. Ancak bu tür durumların oluşmasının önüne geçmek yanı tedbiri önceden almak her zaman birincil önceliğimiz olmuştur. Çocuklara sahip oldukları hakları anlatmak, onlara diğer bireylere karşı saygılı olma kültürünü aşılama akran zorbalığının önüne geçmenin en kalıcı yolu olduğundan bu yönde bir yaklaşıma sahibiz”

Benzer şekilde Ö6 da “*Akran zorbalığı hakkında diğer eğitimci arkadaşları öğrencilerin birbirine karşı olan tehlike davranışları hakkında bilgilendiriyoruz*”, demiştir. Öğretmenlerden Ö3 de aşağıdaki ifadeleri ortaya koyarak rehberlik servislerinden destek aldıklarını belirtmiştir;

“Rehberlik servisi öğrenci, öğretmen ve ailelere akran zorbalığı hakkında seminerler düzenliyor. Yaşanan durumlarda öğrenciler ile bireysel görüşmeler düzenleniyor. Görüşmeler sonucunda ortadan kaldırılamayan durumlarda Öğrenci Davranışları Değerlendirme Kuruluna sevk işlemleri gerçekleştiriliyor”

SONUÇ

Yapılan bu araştırmada, ortaokullarda çalışan yönetici ve öğretmenlerin okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerinin neler olduğu, bu konuda hangi önlemlerin alınması gerektiği ve muhataplarının nasıl bilinçlendirilmesi gerektiğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak zorbalık türlerinin belirlenmesi yönünde olduğu görülmektedir. Ancak akran zorbalığının hem yönetici hem de öğretmen açısından ortak olarak incelenmesinin önemi ortadadır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı ortaokul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Çalışma içerisinde hazırlanan Şekil 1’de ortaokuldaki yöneticiler açısından akran zorbalığı incelenmiştir. Bu bağlamda akran zorbalığı için yaptıkları tanımlar incelendiğinde tanımların ilgili alan yazınla benzer olduğu görülmüştür. İlgili alan yazında akran zorbalığı; çocukların akademik başarılarını ve kişilik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen ve okullarda karşılaşılan şiddet türlerinden biri (Gürhan, 2017) ve çocukların akran grupları içerisinde birbirlerine yönelttikleri fiziksel, sosyal ve sözel saldırganlık durumlarını kaba güç kullanarak tekrarlı olarak sürdürerek birbirlerini olumsuz yönde etkilemeleri (Tani vd., 2003) olarak tanımlanmıştır.

Ortaokul yöneticilerinin okullarında akran zorbalığını engellemek için çeşitli önlemler aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda ilgili alan yazın incelenmiştir ve akran zorbalığına yönelik olarak tüm okulun dahil edildiği koruma ve müdahale programlarının yürütülmüş olduğu (Polanın vd., 2012; Jimerson vd., 2009) ve ders dışı zamanlarda yürütülmüş olan akran zorbalığı karşıtı programların öğrencileri güçlendirmesiyle zorbalıkların görülme oranında %80’lik bir azalma görüldüğü (Avşar ve Alkaya, 2018) belirtilmiştir.

Yöneticilerin okullarında uyguladıkları çeşitli politikalar olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda ilgili alan yazın incelendiğinde ise akran zorbalığı konusunda okullarda çeşitli önlemlerin alınması için yapılan uygulamalar olduğu görülmektedir. Buna göre okul yöneticileri, öğretmenler ve okul rehberlik servisinden oluşan bir ekip ile okullarda meydana gelen zorbalıkların tespit edilmesi ve bu zorbalık durumlarına müdahalelerde

bulunulmasının gerekliliğine (Avşar ve Alkaya, 2018) ve Olweus ve Limber tarafından geliştirilmiş “Olweus Zorbalığı Önleme Programı”nın, zorbalığın önlenmesine yönelik geliştirilen programlar içerisinde en çok bilinen programlardan biri olarak kullanılabileceğine (Albayrak, 2012) değinilmiştir.

Ortaokulda çalışan yöneticilerin okullarında çalışan personellerin eğitiminde, öğrencilerin ve ebeveynlerin bilgilendirilmesinde birebir görüşmeler yaptıkları, RAM desteği aldıkları, sunum ve konferans yaptıkları ya da hizmet içi eğitim kullandıkları görülmektedir. İlgili alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde ise akran zorbalığı konusunda öğretmenlerin okullarındaki akran zorbalığını önlemeye yönelik üç temel strateji geliştirdikleri görülmektedir. Birincisi akran zorbalığına yönelik farkındalık düzeyini arttırmak amacıyla yapılan veli ve öğrenci eğitimleri, ikincisi akran zorbalığının sık yaşandığı yerlere yönelik güvenlik önlemleri alınması ve denetiminin sağlanması, üçüncüsü akran zorbalığı davranışına katılan öğrencileri kültür, sanat ve sportif faaliyetlere yönlendirmesi (Aksoy, 2019) olarak belirtilmektedir.

Ortaokul yöneticilerinin öğrenci ve ebeveynlerin bilgilendirilmelerinde çeşitli yöntemler kullandıkları görülmektedir. Akran zorbalığı konusunda ebeveyn ve öğrenci bilgilendirmelerinin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda zorbalık davranışlarında bulunan öğrencilerin karşılaşacağı yaptırımlar ile ilgili bilgilendirilmesi ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerin bu konuda yardımda bulunma becerilerinin geliştirilmesi yolunda bilgilendirilmesi gerektiği (Yalnız, 2019) ve ailelerin, eğitimcilerin, akademisyenlerin ve STK’ların da dâhil edildiği birçok araştırma ve projenin gerçekleştirildiği ve yeni eğitim politikalarının belirlendiği (Baştürk Akca ve Sayımer, 2017) ifade edilmiştir.

Öğretmenler akran zorbalığının çeşitli değişkenlerden etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda ilgili alan yazın incelenmiş olup yapılan çalışmalarda akran zorbalığının yaştan (Rigby, 2002), cinsiyetten (Nansel vd., 2001; Banks, 1997), aile tutumlarından (Crawford-Brown, 1999; Cummings vd., 2004; Dekovic vd., 2004; Stevens vd., 2002; Sheeber vd., 1997) ve öğretmen tutumlarından (Randel, 2007) etkilenebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin akran zorbalığı hakkında bilinçlendirilmesi için okul denetiminde bir önleme programının düzenlenmesiyle tüm okul personelini, velileri ve öğrencileri içine alan akran zorbalığı bilinçlendirme eğitimlerinin gerçekleştirilebileceği ve bu eğitimin sadece zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerle sınırlı kalmayıp çocuğun çevresini dâhil etmesi ayrı bir öneme sahiptir (Yıldırım, 2012).

Öğretmenlerin akran zorbalığına müdahale etmeleri gerektiği yapılan çalışmalarda görülmektedir. Sınıfta öğrenme ve öğretim sürecine olumsuz etki eden etkenlerin en aza indirilerek, bu sürecin verimli şekilde kullanılması ve öğrenci katılımının sınıf içindeki çalışmalarda en üst düzeye çıkarılması olan sınıf yönetimi (Danaoğlu, 2009), sınıfta istenmeyen davranışlar arasında olan zorbalık içeren olumsuz davranışları (Özdemir, 2004) yönetmede oldukça önemlidir. Bu amaçla çalışmada sınıf öğretmenlerinin benimsedikleri sınıf yönetimi profillerini ve sınıflarında zorbalığın görülme sıklığını belirleyerek, sınıf yönetimi profillerine göre sınıflarda görülen zorbalığın farklılaşp farklılaşmadığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Öğretmenlerin öğrencilerine akran zorbalığı konusunda yardım etmesi gerektiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda da öğrencilere yardım edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Şöyle ki çocuklara kötü alaylarla etkili bir şekilde başa çıkmaları, sıkıntıların üstesinden gelmeleri ve duygusal olarak toparlanmaları öğretildiğinde, daha dirençli hale gelirler ve daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olurlar (Vreeman ve Carroll, 2007). Öğrenciler alay veya zorbalık durumlarını uygun şekilde yönettiklerinde, aşağı yönlü bir sarmalın sadece alay edilmekten açıkça zorbalığa uğramasına kadar kesintiye uğrarlar. Bu da özgüvenlerini ve benlik kavramlarını geliştirir (Vessey ve O’Neill, (2011).

Öğretmenler açısından değerlendirildiğinde okullarda akran zorbalığı ile ilgili çeşitli eğitim politikalarının yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda da akran zorbalığının tüm öğrencileri olumsuz yönde

etkilemesi sebebiyle okullarda gerçekleşen zorbalığı azaltmak ve önlemek için birçok müdahale programı geliştirmişlerdir (Bauman, 2008; Yoon ve Kerber, 2003).

Yapılan çalışma ile hem yöneticiler hem de öğretmenler açısından iki farklı kategori oluşturulmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde öğretmenlerin ve yöneticilerin benzer görüşlere sahip olduğu, fakat öğretmenlerin akran zorbalığına daha fazla bireysel müdahale ettiği görülmektedir. Yöneticiler okulun geneli açısından müdahalelerde bulunmaya çalışmışlarken, öğretmenler bireysel görüşmelerle akran zorbalığına müdahale etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü okulda verimli bir ortam yaratmak okul yönetiminin görevlerinden birisi iken, sınıfta verimliliği sağlamak da öğretmenin görevidir (Baştepe, 2009). Okul yönetimi, akran zorbalığı ile mücadele ederken amaçlarını ve stratejilerini belirleyerek bu konuda etkili bir yol izlemelidir (Starratt, 2004; Cherian ve Daniel, 2008). Akran zorbalığı ile mücadele etmede tüm paydaşlar ile etkili bir iletişim kurabilmeleri ve verilen mücadeleye diğer paydaşların da katılımlarını sağlayabilmelidir. Okul yönetiminin özellikle öğretmenlerle iyi bir iletişim kurması, okulun yönetimi ve eğitim ortamlarında başarı elde edilmesi açısından çok önemlidir. Okulun bir bütün içinde olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılarak kaynaşma ortamları hazırlanmalıdır (Özdemir, 2006).

Hem okul yönetimi hem de öğretmenler, akran zorbalığının tarafı olan öğrencilerin ailelerini de akran zorbalığı konusunda etkileyebilmektedirler. Yapılan çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Okul yönetimi ve ailenin işbirliği içinde olması öğrenciyi olumlu yönde etkilemektedir (Reynolds 1992; Riley, 1994; Martin vd., 1999; Şişman, 2012; Gonzales De Hass vd., 2005; Arnold vd., 2008; Gestwicki, 2004; Lindberg, 2014; Akan, 2017; Bozkurt, 2017). Aile katılımını sağlayan veliler çocuklarının öz farkındalık, okula devamlılık ve okul yönetiminin amaçlarına ulaşmasına katkıda bulunmaktadır (Barnard, 2004; Rosenblatt ve Peled, 2002). Literatür taraması ve yapılan çalışma sonuçlarına göre öğretmenlerin akran zorbalığını aile tutumlarına da bağladıkları görülmektedir. Yapılan çalışma ile bu bilgiler bir nevi teyit edilmiştir. Düşüncesine başvuru katılımcılar da bu bağlamda ifadeler kullanmışlardır.

Genel bir sonuç olarak düşünülecek olursa, ortaokulda çalışan öğretmenler ve yöneticilerin akran zorbalığı ile mücadele etmeye çalıştıkları görülmektedir. Fakat hem sınıf bazında hem de okul bazında genel bir müdahale programı kullanmadıkları veya belirlenmiş bir politikalarının yer almadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ortaokulda çalışan yöneticilerin ve öğretmenlerin akran zorbalığı konusundaki uygulamaları ve düşünceleri ortaya konmuştur. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler verilebilir;

- Verilecek olan hizmet içi eğitimler ile birlikte öğretmenlerin ve yöneticilerin akran zorbalığına ilişkin duyarlılık ve farkındalık düzeylerini arttırmak gerekmektedir.
- Akran zorbalığında ailenin etkisinin oldukça yüksek olduğu öğretmenler tarafından algılanmaktadır. Bu bağlamda hem okul yöneticilerinin hem de öğretmenlerin aileleri doğru bir şekilde bilinçlendirmeleri önerilmektedir.
- Rehberlik servisleri tarafından akran zorbalığı hakkında hem öğretmenlere hem öğrencilere hem de velilere eğitimler verilmesi önerilmektedir.
- Öğretmenlerin bir kısmının akran zorbalığının teknoloji kaynaklı olduğunu düşünmesi de sebebiyle doğru teknoloji kullanım eğitimleri verilebilir.
- Okul içerisinde gerekli güven ortamı oluşturularak kurban ve zorbalıların ortaya çıkartılması sağlanabilir.
- Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda akran zorbalığına ilişkin ölçeklerde kullanılarak karma araştırma yöntemleri doğrultusunda akran zorbalığının etkilendiği diğer faktörler de ortaya çıkartılabilir.

- Yapılacak olan diğer çalışmalarda hem öğrenci hem veli görüşleri de dâhil edilerek daha detaylı bilgi elde edilebilir.

Yapılan bu çalışma sonucunda hem yöneticilerin hem de öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik farkındalıklarının ve baş etme stratejilerinin ortaya konulması öngörülmektedir. Bu sebeple yapılan bu araştırmanın ilgili alanda çalışan uzmanlara, ortaokul okul yöneticilerine ve öğretmenlere akran zorbalığı konusunda sağlanacak desteğin belirlenmesinde ve planlanmasında katkı sağlayacaktır. Akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak zorbalık türlerinin belirlenmesi yönünde olduğu görülmektedir. Ancak akran zorbalığının hem yönetici hem de öğretmen açısından ortak olarak incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı ortaokul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulguların bu amaca hizmet ettiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmanın zamansal ve örneklemsel kısıtları bulunmaktadır. İlgili araştırmaya konu veriler 2022-2023 öğretim yılı Bahar Dönemi içerisinde Bursa ili Mustafakemalpaşa İlçesinde yer alan ortaokullarda görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla farklı zaman dilimlerinde ve farklı çalışma gruplarında çalışmanın tekrar edilerek sonuçlarının kıyaslanması yararlı olacaktır. Çalışmanın merkezinde okul yöneticileri ve öğretmenler yer almaktadır. Akran zorbalığının tarafları olan öğrenciler ve öğrenci ailelerini merkeze alan yeni çalışmaların yapılması akran zorbalığı ile mücadelenin paydaşlarının önem ve fonksiyonlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca paydaşlar arası ilişkiler üzerine nicel ve nitel araştırmaların yapılması da tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, D. (2017). Effective school evaluation in primary schools from the dimension of parents. *Journal of Education and Training Studies*, 5(1), 134-140.
- Akbaşlı, S. (2018). Okul yöneticisi ve okul yöneticisinin yeterlikleri. *Kuramdan uygulamaya okul yönetimi* (Ed. Necati Cemaloğlu, Murat Gürkan Gülcan), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aksoy, G. (2019). Okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerine ve müdahale yöntemlerine ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri. *Doctoral dissertation*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Albayrak, S. (2012). Okulda uygulanan zorbalığı önleme programının zorbalığın azaltılmasında etkisi. *Doctoral dissertation*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Allen, K. P. (2010). Classroom management, bullying, and teacher practices. *The professional educator*, 34(1), 1-15.
- Arıca, O. T. (2009). Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arnold, H. D., Zeljo, A., Doctoroff, L. G. ve Ortiz, C. (2008). Parent involvement in preschool: Predictors and the relation of involvement to preliteracy development. *School psychology review*, 37(1), 74-90.
- Aşıcı, H. ve Aslan, S. (2010). Ergenlerde okul zorbalığı ile algılanan benlik belirginliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International online journal of educational sciences*, 2(2), 467-485.
- Aşıcı, H. ve Aslan, S. (2010). Ergenler okul zorbalığı ile algılanan benlik belirginliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International online journal of educational sciences*, 2(2), 467-485.
- Aslanargun, E. (2009). Okul müdürlerinin yönetimde başvurdukları güç türleri. *Yayımlanmamış doktora tezi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atik, G. (2009). Zorbalığı yordayıcı bir değişken olarak umut. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 53-68.
- Austin, S. M., Reynolds, G. P. ve Barnes, L. B. (2012). School leadership and counselors working together to address bullying. *Education*, 133(2), 283-290.

- Avşar, F. ve Alkaya, S. A. (2018). Akran zorbalığının önlenmesinde okul sağlığı hemşiresinin rolü. *Hacettepe üniversitesi hemşirelik fakültesi dergisi*, 5(1), 78-84.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 19, 1-17.
- Aydın, M. (2000). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, 6. Baskı.
- Balcı, A. (2001). *Etkili okul ve okul geliştirme*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baldry, A. C. ve Farrington, P. D. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of community and applied psychology*, 10, 17-31.
- Banks, R. (1997). *Bullying in Schools*. ERIC Report No. EDO-PS-97-170.) University of Illinois Champaign, III.
- Barnard, W.M., (2004), Parent Involvement in Elementary School and Educational Attainment, *Children And Youth Services Review*, Volume, 26, Issue 1, Pittsburgh, Pa 15208, Usa.
- Barnett, J. & Fallon, G. (2007). Conflicting Views of School Community: The Dichotomy Between Administrators and Teachers. *International Journal of Education Policy and Leadership* 2(1).
- Baştepe, İ. (2009). Etkili Okulun Eğitim-Öğretim Süreci Ve Ortamı Boyutlarının Nitelikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Yaz2009 C.8 S.29 (076-083). www.esosder.org
- Baştürk Akca, E. ve Sayımer, İ. (2017). Siber Zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 30(8), 1-19. doi: 10.5824/1309-1581.2017.5.001.x
- Baştürk-Akca, E., Sayımer, İ., Balaban-Salı, J. ve Ergün Başak, B. (2014). Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalarındaki yeri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR)*, 2(Özel Sayı), 17-30.
- Baştürk-Akca, E., Sayımer, İ., Balaban-Salı, J. ve Ergün Başak, B. (2014). Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalarındaki yeri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR)*, 2(Özel Sayı), 17-30.
- Batmaz, M. ve Ayas, T. (2013). İlköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin psikolojik belirtilere göre sanal zorbalık düzeylerinin yordanması. *Sakarya University Journal of Education*, 3(1), 43-53
- Bauer N.S., Herrenkohl T.I., Lozano P., Rivara F.P., Hill K.G. ve Hawkins J.D. (2006). Childhood Bullying Involvement And Exposure To Intimate Partner Violence. *Pediatrics*, 118: 235- 242.
- Bauman, S. (2008). The role of elementary school counselors in reducing school bullying, *The Elementary School Journal*, 108 (5), 362-375.
- Bauman, S., & Del Rio, A. (2005). Knowledge and Beliefs about Bullying in Schools: Comparing Pre-service Teachers in the United States and The United Kingdom. *School Psychology International*, 26(4), 428-442.
- Bayar, A. (2014). Sınıf İçi İstenmeyen (Sorun) Davranışları Yönetmek (s.101-117). Editörler: Mustafa Çelikten ve Mehmet Teyfur) (3. Baskı). Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Sınıf Yönetimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bayar, A. (2016). Challenges facing principals in the first year at their schools. *Universal Journal of Educational Research*, 4(1), 192-199.
- Bayar, A. (2017). Okul Örgütü ve Yönetimi (s.45-56). (Editörler: Ahmet Üstün ve Adem Bayar): Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bayar, A. & Kerns, J. (2015). Undesired Behaviors Faced in Classroom by Physics teachers in High Schools. *Eurasian J. Phys. & Chem. Educ.*, 7(1), 37-45.
- Berg, L, B. (2001). *Qualitative Research Methods For The Social Sciences*, Allyn & Bacon.
- Besag, V. E. (1989) *Bullies and victims in schools*. England: Open University Press.

- Biernacki, P., & Waldorf, D. (1981). Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2), 141-163.
- Bilgiç, E. (2007). İlköğretim I. Kademedeki Görülen Zorba Davranışların Sınıf Değişkenleri ve Atmosferi Algılamalarına Göre İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bitney, J., ve Tittle, B. (1997). *No-bullying Program: Preventing Bullying/Victim Violence at School (programs directors manual)*. Central City, MN: Hazelden and Johnson Institute.
- Blase, J. and Blase, J. (2004). The Dark Side of Leadership, Teacher Perspectives of Principal Mistreatment, In *Educational Management, Major Themes In Education*, 1, Edited by H. Tomlinson, 208-262, London: Routledge Falmer.
- Bogdan, Robert C. ve Biklen, Sari Knopp (1997), *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theories and Methods*, Allyn & Bacon Publisher, Boston (US).
- Boivin, M., Hymel, S., ve Bukowski, W.M. (1995). The Roles of Social Withdrawal, peer rejection, and victimization by peers in predicting loneliness and depressed mood in Children. *Development and Psychopathology*, 7, 756-786
- Borg, G. M. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary children. *Educational Research*, 41(2), 137-153.
- Bozkurt, E. (2017). Okul Çevre İlişkileri ve Okula Toplumsal Katılım (s. 185-197). (Editörler: Ahmet Üstün ve Adem Bayar): Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Buchanan, P., & Winzer, M. (2001). Bullying in Schools: Children's Voices. *International Journal of Special Education*, 16(1), 67-79.
- Bush, T. & Glover, D. (2003). *School leadership: Concepts and evidence*. Nottingham, National College for School Leadership.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, Ankara.
- Caplan, J.G. (2000). Building Strong Family-School Partnerships to Support High Student Achievement. The Informed Educator Series. Arlington, VA: Educational Research Service.
- Chazan, M. (1994). Bullying in the infant school. D. P. Tattum & D. A. Lane (Eds.), *Bullying in Schools* (pp. 33-44). Staffordshire: Trentham Books.
- Cherian, F. ve Daniel, Y. (2008). Principal leadership in new teacher induction: Becoming agents of change. *International Journal of Education Policy and Leadership* 3(2).
- Colorosso, B. (2003). *The bully, the bullied, and the bystander*. New York: Harper Resource.
- Crawford-Brown, C. (1999) The Impact Of Parenting On Conduct Disorder In Jamaican Male Adolescents. *Adolescence*, 34 (134): 417-436.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*. New York: Sage.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1996) Children's Treatment by Peers: Victims of relational and Overt Aggression. *Development and Psychopathology*, 8, 367-380.
- Cummings E.M., Goeke-Morey, M.C., Papp, L.M. (2004). Everyday Marital Conflict and Child Aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(2), 191-202.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.
- Çelik, V. (2000). *Eğitimsel liderlik*. Ankara: Pegem A.

- Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D., & Kavakcı, Ö. (2009). Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(2), 151-158.
- Çınkır, Ş. ve Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Çivilidağ, A. ve Cooper, H. T. (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6(1), 497-511.
- Danaoğlu, G. (2009). Sınıf ve branş öğretmenlerinin ilköğretim 5. Sınıflarda karşılaştıkları istenmeyen davranışlar ve bu davranışlarla baş etme stratejileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Dekovic, M., Wissink, I., Meijer, A. (2004). The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: Comparison of four ethnic groups. *Journal of Adolescence*, 27: 497–514.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 17(3), 149-162.
- Dworkin, S.L. (2012). Sample Size Policy for Qualitative Studies Using In-Depth Interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 41(6), 1319–1320.
- Epstein J.L. & Jonsorn N.R. (2004). School, Family and Community Partnerships Link the Plan. *The Education Digest*, 69 (6), 19-23.
- Erdoğan, İ. (2000). Okul yönetimi ve öğretim liderliği. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).
- Eroğlu, Y. (2011). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Eroğlu, Y. ve Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., ve Bauman, A. (1999). Bullying Behaviour and Psychological Health Among School Students in New South Wales, Australia. *British Medical Journal*, 319, 344–348
- Garrity, C., Jens, K., Porter, W. W., Sager, N., ve Short-Camilli, C. (1997). Bullyproofing your school: Creating a positive climate. *Intervention in School and Clinic*, 32, 235–243.
- Gedikoğlu, T., Şahin, S. ve Büyükelbaşı, (2004). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Davranışlarına İlişkin Yönetici Ve Öğretmen Algıları, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19, 73-84.
- Genç, G. (2007). Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gestwicki, C. (2004). Home, school, and community relations (5th ed.). USA: Delmar Learning.
- Gibson, W., A., (2003); Elementary and Middle School Teachers' Perceptions of Bullying. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgia State University, Atlanta
- Gökler, R. (2007). İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Gonzalez-DeHass, A.R., Willems, P.P., & Doan Holbein, M.F. (2005). Examining the relationship between parental involvement and student motivation, *Educational Psychology Review*, 17 (2), 99-123.
- Gültekin, Z. (2003). "Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri J Psyciatr Nurs-Special Topics*, 3(2), 175-81.
- Güvenir, T. 2004. Okulda akran istismarı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Harris, A., Day, C. & Hadfield, M. (2003). Teachers' perspectives on effective school leadership, *Teachers and Teaching*, 9(1), 67-77.
- Haynie D.L., Nansel T., Eitel P., Crump, A.D., Saylor K., Yu K. Ve SimonsMorton B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence* 21: 29-49.
- Henderson, A. T. & Berla, N. (Eds.) (1994). A New Generation of Evidence: The Family is Critical to Student Achievement. Washington, DC: Center for Law and Education. (ERIC Document Reproduction Service No. ED3750968).
- Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2005). Research summary: Cyberbullying victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. (<http://cyberbullying.us>).
- İnandı, Y. ve Yıldız, S. (2014). Lise Okul Yöneticilerinin Okullarda Şiddeti Önleme Yeterlikleri: Mersin İli Örneği. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 137-147.
- Jimerson, S. R., Swearer, S.M., Espelage, D.L. (2009) Handbook of Bullying in Schools: An International Perspective. 1th ed. New York: Routledge, 469-479.
- Kanadıkırık Kılıç, A. ve Kılıç, A. (2013). MEB Ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri ve özgüven arasındaki ilişki. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu*, 23-29
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim öğrencileri arasında zorbalığın yaygınlığı. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35, 207-217.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2): 207-227.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2009). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 539- 562.
- Kepenekçi, K. Y. ve Çınkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34, 236-253.
- Kocatürk, M. (2014). Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Kochenderfer, B. J., ve Ladd, G. W. (1996). Peer Victimization: Manifestations and Relations to School Adjustment in Kindergarten. *Journal of School Psychology*, 34(3), 267-283.
- Kuntsche, E., Pickett, W., Overpeck, M., Craig, W., Boyce, W. F., & Gaspar de Matos, M. (2006). Television viewing and forms of bullying among adolescents from eight countries. *Journal of Adolescent Health*, 39(6), 908-915.
- Lim, S. L. (2003) Parent involvement in education. In G. Olsen & L. M. Fuller (Eds.), Home- school relations: working successfully with parents and families (pp. 134-150). USA: Allyn and Bacon.
- Lindberg, E.N. (2014). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Aile Katılımı ile İlgili Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(4), 1339-1361.
- Macklem, L. G. (2003). Bullying and teasing: Social power in children's groups. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.
- Martin, J., Tett, L. & Kay, H. (1999). Developing Collaborative Partnership: Limits and possibilities for schools, parents and community education. *International Studies in Sociology of Education*. 9 (1), 59-74.

- Mazefsky, C.,A. ve Farrell, A.D. (2005). The role of witnessing violence, peer provocation, family support, and parenting practices in the aggressive behavior of rural adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 14 (1) : 71–85.
- Mccabe, A. K. & Martin, M. G. (2005). School violence, the media, criminal justice responses. New York: Peter Lang.
- McEwan, E. (2018). Ten traits of highly effective principals (Çev. Necati Cemaloğlu). Ankara: Pegem Akademi.
- Melton, G. B., Limber, S., Flerx, V., Cunningham, P., Osgood, D.W., Chambers, J., Henggler, S., ve Nation, M. (1998). Violence Among Rural Youth. Final Report to the Office Of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Merriam, S. B. (1988). Case Study Research in Education: A Qualitative Approach. London: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel Araştırma. S. Turan (Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mertens, D. M. (2014). Research And Evaluation in Education And Psychology: Integrating Diversity With Quantitative, Qualitative, And Mixed Methods. New York: Sage.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B., Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors Among USA Youth: Prevalance and association with psychological adjustment. *Journal of American Medical Association*, 285, 2094–2100.
- Neuman, L. W. (2014). Social Research Methods: Qualitative And Quantitative Approaches (Seventh Ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Newton, P. A. E., (2004). Cyberbullying: When Bullies Follow You Home. Yayımlanmamış Master Tezi, University of North Texas.
- Öger, K., Tari I., Yılmazçetin, E, C., (2005) Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme. Yeniden Sağlık ve Eğitim Özel Sayısı- www.yeniden.org.tr. 12:30
- Olweus, D. (1993). Bullying At School: What We Know and What We Can Do. Blackwell UK: Oxford.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (2012). Invited expert discussion paper cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal Of Developmental Psychology*, 9(5), 520-538.
- Özdemir, A. (2006). Okul Kültürünün Oluşturulması Ve Çevreye Tanıtılmasında Okul Müdürlerinden Beklenen Ve onlarda Gözlenen Davranışlar, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (4), 411-433.
- Özdemir, İ. E. (2004). *Sınıf ortamında istenmeyen davranışlar*. Ş.Ş Erçetin & M. Çağatay Özdemir (Edt.) Sınıf yönetimi. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pekel-Uludağlı, N., & Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık ve Akademik Başarı ile Sosyometrik Statüye Göre Zorba/Kurban Davranış Türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185- 206.
- Pellegrini, A. D. (1998). Bullies and victims in school: A review and call for research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(2), 165–76.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 531-562.
- Polanin, J. R., Espelage, D. L., & Pigott, T. D. (2012). A meta-analysis of school-based bullying prevention programs' effects on bystander intervention behavior. *School Psychology Review*, 41(1), 47-65.
- Randel, D. (2007). Stopping School Violence : A Bullying Program for Schools. (2008, 2 Nisan)

- Reynolds, J. (1992). Mediated Effects Of Preschool Intervention. *Early Education And Development*, 3(2), 139-164.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K., (2000). Effects of Peer Victimization in Schools and Perceived Social Support on Adolescent well-being. *Journal of Adolescence*, 23, 57–68
- Riley, R.W. (1994). *Strong Families, Strong Schools: Building Community Partnerships For Learning*, A Research Base for Family Involvement in Learning from the U.S. Department of Education.
- Roland, E. (2002). Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research*, 44, 55–67.
- Roland, E., & Galloway, D. (2002). Classroom influences on bullying. *Educational Research*, 44(3), 299-312
- Rosenblatt, Z. & Peled, D. (2002), School Ethical Climate And Parental Involvement. *Journal of Educational Administration*, 40 (4), 349-367.
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in Qualitative Research. *Research in Nursing and Health*, 18(2), 179–183.
- Sarıtaş, M. (2006). İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinde Gözlenen Zorba Davranışların Aile Sorunlarına Göre İncelenmesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Schuster, B. (1999). Outsiders at school: The prevalence of bullying and Its relation with social status group. *Processes And Intergroup Relations*, 2(2), 175–190.
- Seals, D., & Young, J (2003). Bullying and Victimization: Prevalence and Relationship to Gender, Grade Level, Ethnicity, Self-esteem, and Depression. *Adolescence*, 38, 735-747.
- Shaffer, D. R. (2001). *Developmental psychology*. (6th. Ed.) Belmont: Thomson Learning Inc.
- Shariff, S. (2005). Cyber-dilemmas in the new millennium: School obligations to provide student safety in a virtual school environment. *McGill Journal of Education*, 40(3), 457-477.
- Sharp, S. (1995). How Much Does Bullying Hurt? *Educational and Child Psychology*, 12, 81–88.
- Sheeber, L., Hops, H., Alpert, A., Davis, B. ve Andrews, J. (1997). Family support and conflict: Prospective relations to adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25: 333–345.
- Sheldon, S.B. (2007). Improving Student Attendance With School, Family, and Community Partnerships. *The Journal of Educational Research*, 100(5), 267-275.
- Shore, K. (2006). *The ABC's of bullying prevention: a comprehensive schoolwide approach*. Port Chester, NewYork: Dude Publishing
- Slee, P. T. (1995). Peer Victimization and its Relationship to Depression among Australian Primary School Students. *Personality and Individual Differences*, 18 (1), 57–62.
- Smith, Peter K., Ananiadou K., Cowie, H., (2003). Interventions to Reduca School Bullying. *The Canadian Journal of Psychiatry-In Review*, 48(9) 22-31
- Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olwens, D., Catalano, R. & Shee, P. (1999). *The Nature of School Bullying: A Cross-national Perspective*. London, New York & Canada: Routledge.
- Smith, P. K. ve Sharp, S. (1994). *School Bullying: Insights and Perspectives*. London: Routledge
- Smith, P.K. & Shu, S. (2000). What Good School Can Do about Bullying: Findings from a Survey in English Schools after a Decade of Research and Action.
- Spriggs, A. L., Lannotti, R. J., Nansel, T. R. ve Haynie, D. L. (2007). Adolescent Bullying Involvement And Perceived Family Peer And School Relations: Commonalities And Differences Across Race/Ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41: 283–293.
- Starratt, R.J. (2004). *Ethical Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I., Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31: 419–428.

- Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basics Of Qualitative Research Techniques*. New York: Sage Publications.
- Sullivan, K., Cleary, M. & Sullivan, G. (2004). *Bullying in secondary schools: What it looks like and how to manage it*. California: Paul Chapman Publishing & Corwin Pres.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. ve Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-270.
- Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), 77-94.
- Şişman, M. (2004). *Öğretim liderliği*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şişman, M. (2012). *Eğitimde mükemmellik arayışı: Etkili okullar (3.Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tani, F., Paul, S., Greenman, B. H. ve Schneider, F. (2003). Bullying and the big five: A study of childhood personality and participant roles on bullying incidents. *School Psychology International*, 24 (2), 131- 146.
- Tepe, N. ve Ergüney, M. (2023). Siber aylaklık ve siber zorbalığın akademik başarı üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *İNİF E- Dergi*, 8(1), 30-46.
- Tintorer, J. (2004) "Elementary Teachers' Perceptions of and Responses to School Bullying" Unpublished Thesis Presented to the Department of Social Work, University of California, Santa Barbara
- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 191-200.
- Vessey, J. A., & O'Neill, K. M. (2011). Helping students with disabilities better address teasing and bullying situations: A MASNRN study. *The Journal of School Nursing*, 27(2), 139-148.
- Vreeman, R. C., & Carroll, A. E. (2007). A systemic review of schoolbased interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 161, 78-88.
- Waddell, M. (2007). Grouping or Ganging: The Psychodynamics Of Bullying. *British Journal of Psychotherapy*, 23 (2): 189-206.
- Walsh, J.M. (2005). *Teacher Perceptions Concerning Bullying and Victimization*. Thesis of Doctora, Duquesne University, in Pennsylvania.
- Whitted K. S., David, R., Dupper; (2005). Best Practises for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children and Schools*, 27(3),167-175
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
- Yalnız, A. (2019). *Kabul ve kararlılık terapisi yönelimli psikoeğitim programının akran zorbalığı üzerindeki etkisi* (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).
- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: Okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim*, 192, 43-61.
- Yıldırım, R. (2012). Akran zorbalığı. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 39-51.
- Yıldırım, S. (2001). *The Relationship of Bullying, Family Environment and Popularity*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, G. & Tepe, N. (2020). "Öğretmen-Veli İletişimi Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue:74; pp:5185-5192.
- Yılmaz, A., & Eroğlu, C. (2008). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Yoon, J. S., ve Kerber, K. (2003). Bullying elementary teachers" attitudes and intervention strategies. *Research in Education*, 69 (1), 27-35.

- Yurtal, F. (2006). İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 28, 1-13.